МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет мистецтв

Кафедра методики музичного виховання, співу та хорового диригування

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
_____ Любар Р. О.
«___» _____20___ р.

Реєстраційний № _____
«___» _____20___ р.

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗММм-16
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Кушнір Анни Олександрівни

Керівник: канд. пед. наук,
доцент Косяк Л. І.

Оцінка:
Національна шкала_____
Шкала ECTS_Кількість балів___
Голова ЕК_____
(підпис) (прізвище, ініціали)
Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)
_____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП……4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ…….8

1.1. Науково-теоретичне обґрунтування сутності поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності»…….8

1.2. Принципи, структура, критерії, показники та рівні сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва……...22

1.3. Педагогічні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності……29

Висновки до розділу 1…….48

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕНЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ……...50

2.1. Вивчення та аналіз стану сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18 у процесі їхньої вокальної діяльності…50

2.2. Зміст дослідної програми……63

2.3. Результати практичного дослідження……82

Висновки до розділу 2…….86

ВИСНОВКИ…….89

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…….91

ДОДАТКИ……..100

Додаток А……...100

Додаток Б……...102

Додаток В……...103

Додаток Г……...104

Додаток Д…….....105

Додаток Е……...109
Додаток Ж……..111

ВСТУП

Актуальність теми. Педагогічна праця у всі часи була творчою, адже основне її призначення – створення особистості, її розвиток. Крім того, діяльність педагога здійснюється у ситуаціях, які постійно змінюються і потребують урахування усіх педагогічних умов.

Володіючи міцною професійною базою, сучасний учитель повинен мати уявлення про творчий характер своєї праці, бути підготовленим до педагогічної діяльності як до творчого процесу, володіючи значним особистісним, професійним та творчим потенціалом. Для того, щоб творити, створювати нове, майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно розвивати та вдосконалювати свої художньо-творчі вміння [83].

Творчість як компонент формування особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва повинна бути присутня на всіх етапах її становлення, стати провідним системоутворюючим компонентом навчального процесу. Сформувати творчу індивідуальність майбутнього вчителя музичного мистецтва, готовність до здійснення художньо-педагогічного процесу як творчості, закласти основи створення творчої лабораторії вчителя музичного мистецтва – актуальне завдання вищої музично-педагогічної освіти. Саме під час навчання у закладі вищої освіти майбутній учитель музичного мистецтва має найбільш сприятливі умови для успішної інтеграції теорії та практики, аналізу набутого особисто професійного, вокально-виконавського досвіду та художньо-творчих умінь.

Проблема формування художньо-творчих умінь є частиною більш загальної наукової проблеми – формування творчої особистості. В. Загвязинський [27], Н. Кічук [35], С. Сисоєва [67] у своїх дослідженнях вивчали творчість як складову педагогічної діяльності. Сучасною українською музичною педагогікою накопичено багато наукових праць, які безпосередньо чи опосередковано торкаються питань розвитку художньо-

творчого потенціалу студентів (Л. Масол [45], Г. Падалка [57], О. Рудницька [64], І. Шинтяпіна [83], О. Щолокова [84] та ін.).

Дослідженням проблеми формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у педагогічній та вокальній діяльності займалися такі вчені, як: Г. Алексєєва [1], О. Апраксіна [3], О. Вербов [9], О. Гончарова [14], А. Готсдінер [15], Н. Градобоєва [16], Л. Дмитрієв [23], М. Друскін [24], Ф. Засєдателєв [26] та ін..

Відзначаючи плідність розглянутих досліджень, їх теоретичну і практичну значущість, слід визнати, що залишається невирішеними ще низка питань, серед яких: визначення сутності та змісту художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва; виявлення педагогічних умов, які ефективно впливають на процес формування таких умінь у студентів-музикантів; розробка системи методів і прийомів успішного формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі їхньої вокальної діяльності та ін..

На сьогодні у закладах вищої музично-педагогічної освіти існують протиріччя між: недостатньо креативним підходом у викладанні вокальних дисциплін та підвищеним попитом у висококваліфікованих учителях музичного мистецтва, готових до творчої вокальної діяльності в середніх навчальних закладах; недостатньою кількістю продуктивних технологій вокального навчання та необхідністю удосконалення педагогічних умов формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі їхньої вокальної діяльності.

Отже, актуальність проблеми, її недостатнє теоретичне і практичне висвітлення, наявність низки означених суперечностей зумовили вибір теми нашого дослідження: «Формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати сутність, зміст, структуру художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва, розробити та практично перевірити педагогічні умови формування таких

умінь у процесі вокальної діяльності студентів.

У відповідності з метою визначено такі **завдання дослідження**:

– надати науково-теоретичне обґрунтування сутності поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності»;

– розглянути принципи, структуру, критерії, показники та рівні сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва;

– визначити педагогічні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності;

– практично дослідити формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності;

– розробити програму дослідної роботи;

– проаналізувати результати практичного дослідження.

Об'єкт дослідження – процес вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у ЗВО.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності.

У ході дослідження були використані такі **методи:**

– *теоретичні:* вивчення та аналіз наукової музично-педагогічної та вокально-методичної літератури; складання бібліографії; цитування дослідників; порівняльний аналіз, узагальнення та систематизація педагогічного досвіду роботи викладачів вокального класу факультету мистецтв КДПУ;

– *емпіричні*: практичне дослідження, що включає створення та апробацію педагогічних умов формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі їхньої вокальної діяльності; педагогічне спостереження; опитування; бесіди; анкетування; демонстрація; наочна ілюстрація; творчі вокальні завдання, аналіз та

обговорення аудіо та відео записів); методи кількісної та якісної обробки результатів практичного дослідження.

Практичне значення дослідження полягає в можливості практичного впровадження визначених нами педагогічних умов формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі їхньої вокальної діяльності в закладах вищої музично-педагогічної освіти.

Апробація дослідження. Основні положення магістерської роботи доповідалися на:

1) VI Міжнародній науково-практичній конференції «Мистецька освіта XXI ст.: виклики сьогодення», м. Кропивницький, ЦДПУ ім. В. Винниченка, 15-16 квітня 2021р., доповідь на тему: «Визначення поняття «художньо-творчі вміння» у наукових дослідженнях»;

2) звітній науковій zoom-конференції здобувачів вищої освіти за 2020-2021 навчальний рік, м. Кривий Ріг, КДПУ, 19 травня 2021р., доповідь на тему: «Проблема формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності».

Публікації. Впровадження результатів дослідження здійснювалося через публікацію статті:

Кушнір А., Косяк Л. Вплив форм, методів та засобів навчання на розвиток творчої активності молодших школярів на уроках музичного мистецтва. *Актуальні проблеми мистецько-педагогічної освіти*: зб. наук. праць / ред. О. І. Шрамко (відп. ред.), І. М. Власенко, О. О. Петренко. Кривий Ріг : СОП Маринченко, 2020. Вип. 14. С. 46–49.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (84 найменування) та 7 додатків. Основний зміст роботи викладено на 90 сторінках основного тексту, до якого входять 5 таблиць та 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Науково-теоретичне обґрунтування сутності поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності»

Перед тим, як надати науково-теоретичне обґрунтування сутності поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності», доцільно визначити у музично-педагогічній літературі базові поняття, які характеризують змістовий складник досліджуваного феномена. Це такі поняття, як: «уміння», «художні вміння», «творчі вміння», «художньо-творчі вміння», «діяльність», «вокальна діяльність».

Уміння – це здатність швидко, точно та свідомо виконувати певні дії на основі засвоєних знань та придбаних навиків. Уміння завжди пов’язані із застосуванням знань на практиці та у процесі навчально-виробничої діяльності. Уміння формуються шляхом вправ і створюють можливість виконання дій не тільки у звичних, але й у змінених умовах [59].

Художні вміння – це здатність генерування асоціацій, творчих ідей у будь-якій діяльності, вміння імпровізувати на основі асоціативного мислення, творчої уяви, фантазії [65, с. 26].

Творчі вміння – це вміння генерувати нестандартні ідеї, використовувати спеціальні прийоми та алгоритми технології творчості, теорію розв'язання винахідницьких завдань у процесі розв'язання професійних завдань [55].

Розглядаючи ці поняття у контексті нашого дослідження, визначимо сутність поняття «художньо-творчі вміння».

Художньо-творчі вміння – це вміння, за допомогою яких людина здатна приймати творчі рішення, розуміти і створювати принципово нові ідеї [80].

У повсякденному житті художньо-творчі вміння проявляються у здатності досягати мету, знаходити вихід із будь-якої ситуації, що здається безвихідною, використовуючи обставини, предмети незвичним чином.

У широкому сенсі художньо-творчі вміння проявляються у нетривіальному та дотепному вирішенні будь-якої проблеми (мається на увазі здатність до сміливого, нестандартного вирішення проблем) [80].

У практичній музично-педагогічній діяльності художньо-творчі вміння знаходять свій вияв в інструментальному, вокальному, хоровому виконавстві, диригуванні, вербальному тлумаченні творів тощо. Художньо-творчі вміння не є вродженою якістю людини, вони формуються й розвиваються в безпосередній активній музичній діяльності завдяки цілеспрямованому педагогічному впливові [83, с. 10].

Згідно теми нашого дослідження, вважаємо за необхідне розглянути також поняття «діяльність», «вокальна діяльність».

Діяльність – це особлива форма активного відношення людини до зовнішнього світу, зміст якої становить її доцільну зміну і перетворення.

Характерні риси діяльності людини:

– свідомий характер: людина свідомо висуває цілі діяльності і передбачає її результати, продумує найбільш доцільні способи їх досягнення;

– продуктивний характер: направлена на отримання результату (продукту);

– перетворюючий характер: людина перетворює навколишній світ (впливає на середовище спеціально створеними засобами праці, які посилюють фізичні можливості людини) і саму себе (людина зберігає свою природну організацію незмінною, змінивши у той же час свій спосіб життя);

– громадський характер: людина в процесі діяльності, як правило, вступає в різноманітні відносини з іншими людьми [21].

В основі діяльності лежать потреби людини.

Існують різноманітні критерії класифікації діяльності:

– за об’єктами і результатами діяльності: створення матеріальних благ або культурних цінностей;

– за суб’єктами діяльності: індивідуальна та колективна;

– за характером самої діяльності: наприклад, репродуктивна або творча;

– за відповідністю правовим нормам: законна і незаконна;

– за відповідністю моральним нормам: моральна та аморальна;

– за відповідністю з громадським прогресом: прогресивна та реакційна;

– за сферами суспільного життя: економічна, соціальна, політична, духовна [22].

Основні види діяльності:

Гра – це особливий вид діяльності, метою якого не є виробництво якого-небудь матеріального продукту, а сам процес – розвага, відпочинок. Гра, як і мистецтво, пропонує деяке рішення в умовній сфері, котре може бути використане у подальшому в якості своєрідної моделі ситуації [7, с. 54].

Навчання – вид діяльності, метою якого є придбання людиною знань, умінь, навиків. Особливості навчання полягають у тому, що воно служить засобом психологічного розвитку людини. Навчання може бути організованим та неорганізованим (самоосвіта) [21].

Спілкування – це вид діяльності, при якому відбувається обмін ідеями та емоціями (радість, здивування, гнів, страждання, страх і т.д.). За використаними засобами розрізняють наступні види спілкування: безпосереднє та опосередковане, пряме та непряме, вербальне та невербальне [27, с. 15].

Праця – вид діяльності, котрий направлений на досягнення практично корисного результату. Характерні риси праці: доцільність, націленість на

досягнення конкретного результату, практична корисність, перетворення зовнішнього середовища проживання [27, с. 20].

Творчість – це вид діяльності, що породжує дещо якісно нове, ніколи раніше не існуюче. Найважливішими механізмами творчої діяльності є: комбінування вже існуючих знань; уява, тобто здатність створювати нові почуттєві або розумові образи; фантазія, котра характеризується яскравістю і незвичністю представлень і образів, що створюються; інтуїція – знання, способи отримання якого не усвідомлюються [22].

Вокальна діяльність, на переконання В. Струве, є базою збагачення естетичного й життєвого досвіду людини, сприяє її «зануренню» у процес виконавської творчості на рівні сприйняття, усвідомлення та осмислення кращих зразків вокального мистецтва. Гармонічно поєднуючи аналітичні, креативні та практичні аспекти навчання, вокальна діяльність виступає ще й потужним розвиваючим музичним засобом [71, с. 41].

Вокальна діяльність, за своєю сутністю, – це скоординований психофізіологічний процес, який спрямовано на виконання творів вокального мистецтва [47, с. 514]. Вокальна діяльність включає такі форми роботи, як: показ вправ, окремих фраз та всього твору, ілюстрацію вокальних композицій для слухання, вивчення роботи голосового апарату. Для вокальної діяльності важливу роль відіграє вокально-слуховий самоконтроль виконавця. Л. Косяк у своєму дослідженні розглядає вокально-слуховий самоконтроль як єдність базових компонентів «відчуттів»: слухових, м’язових, вібраційних та емоційних, які обґрунтовують професійний спів. Основна дія самоконтролю, при цьому, виявляється в умовах об’єднання відчуттів, відповідним професійним вокальним навичкам, відсутність будь-якого з них призводить до неякісного звуку [39, с. 218].

Л. Трутнєва зазначає, що вокальна діяльність – це діяльність, що пов’язана з виконанням вокальної музики та розвитком у виконавців здібностей до сприймання й формування на цій основі художньо-образного мислення. Вокальна діяльність постає як динамічна система, складовими якої

є композиторська творчість, творчість інтерпретатора та слухацька «співтворчість» [77, с. 70].

У процесі вокальної діяльності студент є не тільки споживачем, але і творцем вокальної культури, сам створює певні художні цінності. Дана обставина визначає різнопланові функції вокальної діяльності, серед яких особливо виділяються пізнавальна та естетична, що забезпечують виховання всебічно розвиненої особистості.

Кожна людина має свій особливий музичний інструмент – голос, котрий здатен стати основою всієї її музичної культури у майбутньому, якщо навчити її правильно володіти цим інструментом [72].

Художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності – це синтез властивостей особистості, які у своїй сукупності та динамічному розвитку зумовлюють реалізацію його особистісного творчого потенціалу під час вокальної діяльності. У визначенні сутності цього поняття ми спиралися на дослідження І. Шинтяпіної.

Аналіз науково-педагогічної літератури щодо проблеми дослідження дозволив нам визначити основні художньо-творчі вміння, якими повинні володіти майбутні вчителі музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності – це вміння: *інтерпретувати вокальні твори, імпровізувати, створювати художній образ, артистичні вміння.*

Уміння інтерпретувати вокальні твори ми розглядаємо як уміння, яке обумовлене співтворчістю інтерпретатора і композитора, як суб'єктивну частину продукту виконавської творчості, яка, у єдності з об'єктивним і точним осмисленням авторського задуму, складає процес виконавської діяльності та її продукту, тобто вокального твору. В свою чергу, виконавське мистецтво є вторинною, відносно самостійною діяльністю, творча сторона якої проявляється у формі художньої інтерпретації. Таким чином, уміння інтерпретувати вокальний твір, виконання, виконавський процес і продукт виконавської діяльності є явищами нерівнозначними, але тісно

взаємопов’язаними. Це дає нам змогу розглядати уміння інтерпретувати вокальний твір як художньо-творчу діяльність, котра включає сприйняття твору, осмислення та самостійне відтворення його під час публічного виступу.

Крім уміння інтерпретувати вокальний твір, майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно володіти вербальною інтерпретацією вокальних творів для їхнього цілісного аналізу; більш повного осмислення художньої концепції твору, поглиблення та взаємодії драматургії вокального твору з іншими видами мистецтв.

Уміння інтерпретувати вокальні твори – це процес і результат складної вокальної діяльності, не є вродженою якістю і, як показують дослідження у цій галузі і практика навчання, опосередковано формуються з непередбаченими результатами [18, с. 135].

Аналізуючи різні підходи до змісту поняття «уміння інтерпретувати вокальні твори» в естетико-філософській та мистецтвознавчій літературі, можна зробити висновок, що вміння інтерпретувати вокальний твір – це, передусім, можливість створення художнього образу вокального твору в основному в двох напрямках: першому характерна орієнтація на концептуально-смисловий комплекс, який втілюється у вербальній формі; другий пов’язаний з виконавським трактуванням вокального твору [40, с. 122].

Так як в понятті «уміння інтерпретувати вокальні твори» в основі лежить поняття «інтерпретація», розкриємо ширше це поняття.

Інтерпретація – це виконання, що охоплює різноспрямовані й різнофункціональні види діяльності: аналіз, порівняння, систематизацію і, безпосередньо, виконавство. Їй характерні два основних направлення: ретроспективне вивчення творів мистецтв та особлива духовна діяльність особистості, котра включає досвід спілкування інтерпретатора з твором мистецтва [83, с. 11].

Яким би не був красивим та технічно рухливим голос людини, але, без поєднання з музикальністю, загальним інтелектуальним розвитком, інтерпретаційними та імпровізаційними уміннями, уміннями створювати художній образ та сценічною майстерністю, він ніколи не досягне досконалості. Тому процес формування художньо-творчих умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва повинен починатися одночасно з роботою із постановки голосу у вокальному класі вищого навчального закладу [83].

Як майже не буває від природи поставлених голосів, так само не буває від природи досконалих учителів музичного мистецтва, що володіють високою сценічною технікою та технікою художньої інтерпретації. Саме уміння інтерпретувати виділяється з ряду творчих умінь і потребує спеціальної роботи з його розвитку у вокальному класі шляхом спільної, а далі самостійної роботи з аналізу вокальних творів з точки зору художньо-драматургічного змісту, стилю, палітри засобів музичної виразності, образно-технічних можливостей виконавця [40].

Трансформуючи через своє світовідчуття художній зміст вокального твору, виконавець може створити адекватну авторському задуму переконливу інтерпретацію, відкрити слухачам глибинний сенс багатозначного музичного тексту. Виконання вокального твору – це завжди щось нове, нове художнє читання, інтонація, динамічна та штрихова трансформація запланованих перспектив.

Серед загальних музичних художньо-творчих умінь в різних видах виконавської діяльності інтерпретаційні вміння займають особливе місце. Вони безпосередньо пов’язані з усіма видами вмінь у музичній діяльності: виконавськими (музикування, акомпанемент, підбір за слухом, імпровізація), вербального спілкування (естетична, художня оцінка, вербальне розкриття художнього змісту вокального твору), коректування сценічного втілення (відповідно до власного самовідчуття, попереднього сценарію дій та

особливостей аудиторії), об'єднання художнього виконання з вербальним спілкуванням [40, с. 120].

Основу художньо-інтерпретаційного процесу складають музично-теоретичні, художньо-естетичні, історично-стильові та музично-виконавські знання та вміння. У системі музично-професійної підготовки студенти отримують ці знання і набувають практичних навичок при вивченні дисциплін теоретичного, художньо-естетичного, історичного та музично-виконавського циклів. Найбільш орієнтованою на формування вміння інтерпретації можна вважати дисципліну «Вокальний клас».

Інтерпретація має усі ознаки складного вміння. По перше, уміння інтерпретації охоплює різноспрямовані і різнофункціональні види діяльності; по друге, це уміння потребує здатності аналізувати, порівнювати, узагальнювати, систематизувати; по третє, включає в себе володіння комплексом спеціальних умінь – вивчення та аналіз музичних творів, володіння інструментом, голосом і т.п. [44, с. 61].

Інтерпретація у структурі загальних музичних умінь відноситься до художньо-творчих умінь. Це науково-методологічне пізнання, яке дає змогу створювати художній образ творів мистецтв у декількох напрямках. Це концептуально-смисловий комплекс, який втілюється у вербальній формі і пов'язаний з виконавським трактуванням [18, с. 125].

Інтерпретація – це виконання, що охоплює різноспрямовані і різнофункціональні види діяльності: аналіз, порівняння, систематизація і безпосередньо виконавство. Їй характерні дві основні позиції: ретроспективне вивчення творів мистецтв та особлива духовна діяльність особистості, котра включає досвід спілкування інтерпретатора з твором мистецтва [83, с. 20].

Відштовхуючись від загального поняття інтерпретації, можна зробити логічний висновок про те, що виділені характеристики є необхідними і для уміння інтерпретувати вокальні твори. По перше, для нього характерним є взаємозв'язок суб'єктивних та об'єктивних факторів, котрі впливають на

пізнання вокального твору. По друге, проникнення у задум композитора та адекватність його твору будуються на основі декодування об'єктивної суті вокального твору з включенням таких суб'єктивних механізмів особистісно-психологічного плану як асоціативність сприйняття, емоційна реакція і т.п.. Знайомство з численними працями дослідників з музикознавства, вокальної педагогіки, музичної психології дає змогу переконатися у справедливості таких стверджень.

Уміння імпровізувати (від лат. Improvisus – непередбачений) – це уміння створювати твір мистецтва без попередньої підготовки, експромт. Це вміння займає вагоме місце в народній музичній творчості, де інструменталісти та співаки розвивають наспіви під час виконання. Уміння імпровізувати було також поширене в концертній практиці 18 століття у вигляді сольних каденцій, фантазій, хоральних обробок тощо [29].

Практичний досвід уведення імпровізації на заняттях з вокального класу свідчить не тільки про велику зацікавленість студентів процесом творчості, але й безперечний її вплив на їхній музичний розвиток. В імпровізації, як і в будь-якому іншому виді музичної діяльності, органічно сплітаються два моменти: «радість творчості» і той музичний досвід, який виражається в конкретному освоєнні особистістю музичної мови, в придбанні й засвоєнні нею певних музичних знань. Імпровізація стала одним із найулюбленіших занять студентів джазового вокалу. В імпровізації виконавець ніби розслабляється, йому не треба наслідувати спів інших, що часто буває дуже нелегко. Виступаючи з власною мелодією, виконавець не боїться заспівати її невірно та продемонструвати, тим самим, своє невміння.

Імпровізація історично сформувалася як найдавніший тип музикування, під час якого музичних твір створюється в момент його виконання. Особливостями опанування імпровізації є наявність музично-слухових уявлень, розвиток музично-творчих можливостей та накопичення музично-слухового досвіду [40, с. 123].

Для того, щоб володіти різними способами вираження музичної думки на заняттях з вокального класу студент повинен мати певні природні можливості, теоретичні знання й практичні навички. Природні дані виражаються в музичній пам'яті, почутті ритму, ладо-гармонічному відчутті, емоційній чуйності. Теоретичні знання та практичні навички повинні базуватися на правильній гармонії, чистому інтонуванні, основах аранжування, вмінні визначати форму твору, основні штрихи, діапазони, а також основні технічні можливості. Необхідно, крім того, мати навички читання з аркуша в різних системах нотного запису, йдеться про, так звані, «цифровки», що впливає на розвиток гармонічного мислення.

Невід'ємною частиною імпровізації є наявність творчої фантазії, завдяки якій студент має можливість виконувати вокальні твори в різних варіаціях, ураховуючи індивідуальні можливості, а також формувати власне-авторську імпровізацію. Формування навичок вокальної імпровізації є найважливішими в процесі розвитку творчих здібностей вокаліста. Цей процес є складним і суперечливим. Авторська концепція вокального твору, яка є основою, зазнає певних змін залежно від особистості виконавця й рівня його професійної підготовки. Розвиток індивідуальності студента, його самостійного творчого мислення є головним завданням для опанування вокальної імпровізації [81, с. 11].

Уміння створювати художній образ у процесі вокальної діяльності висуває особливі вимоги до виконавця для створення якісного образного вокального продукту. У першу чергу, при його формуванні необхідно задіяти таку категорію, як музичне мислення, що виступає способом формування особистості. [40, с. 122] Осмислене виконання вокального твору, на думку А. Зеленої, виражається у здатності розуміти й аналізувати вокальний твір, подумки представляти елементи музичної мови й оперувати ними в процесі співу [28, с. 10]. У створенні художнього образу вокального твору беруть участь різні види музичного мислення: як образне, логічне, так і творче, асоціативне.

У педагогічній практиці для формування вміння створювати художній образ у процесі вокальної діяльності потрібно досягнення комплексу завдань:

– педагогічних (навчання навичкам співу, інтонування, розширення уявлень про вокальну культуру тощо);

– психологічних (розвиток творчого мислення, творчої уяви, формування художньо-емоційної активності майбутнього вчителя музичного мистецтва);

– естетичних (розвиток естетичного смаку, естетичних емоцій).

О. Тринько і В. Бокоч пропонують роботу щодо формування вміння створювати художній образ вокального твору будувати за таким планом:

1) вдосконалення виконавської техніки: робота над чистотою інтонації, тембру, дикції;

2) розвиток самостійності у процесі роботі з поетичним текстом вокального твору: читання тексту, вивчення його особливостей; творча інтерпретація тексту відповідно до художнього образу;

3) акторська майстерність: способи передачі різних видів емоцій на сцені; завдання на розвиток творчої імпровізації при передачі художнього образу вокального твору [76, с. 65].

Художній образ включає два аспекти: форму (зовнішня складова) та зміст (внутрішня складова). Перша сторона музичного змісту – емоційна. Музична ж форма – це не тільки структурний порядок, але й взаємодія зі слухачем. Основою змісту постає відбиття багатства внутрішніх переживань людини, емоційного, інтелектуального різноманіття її душі. Інтонаційна форма є не менш важливою особливістю змісту вокального твору. Вона пов’язана з природною мовою людини. Цим визначаються й завдання, що стоять перед виконавцем: уточнення, конкретизація сенсу, прихованого в словах [40, с. 120].

Щоб переконати себе, зрозуміти й прийняти логіку персонажа, майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно здійснити низку таких дій:

1) виділити зрозумілу для себе ідею образу;

2) вибрати близьку до власного світогляду концепцію його буття;

3) підібрати необхідні аргументи на пояснення всіх дій і вчинків сценічного персонажа;

4) поставити вчинки у певній логічної послідовності;

5) знайти прийнятні мотивації поведінки втілюваного персонажа;

6) розумно й правильно, з точки зору логіки й емоційного стану персонажа, виправдати зміни в його поведінці протягом усього твору [76, с. 66].

Основною складністю створення художнього образу у вокальному творі є багатофункціональність дій. Окрім безпосередньо технічного, інтонаційно грамотного виконання виконавцю необхідно постійно рефлексувати – аналізувати свою діяльність на сцені, видозмінюючи її за необхідністю, у тому числі, в залежності від реакції слухача.

Вокальне виконавство не відображає навколишню дійсність так, як це робить, наприклад, образотворче мистецтво, воно створює особливу предметну картину, світ музичного звучання, сприйняття якого супроводжується глибокими переживаннями. Під дією музичних вражень і творчої уяви у свідомості виконавця вокального твору зароджується музичний образ, який потім втілюється у вокальному творі.

Дослідник Л. Баренбойм пише, що «музичне мистецтво, як і будь-яке інше, потребує, щоб той, хто ним займається, приносив йому у жертву усі свої думки, усі почуття, увесь час, все існування своє» [5, с. 78]. Тобто задача виконавця полягає у драматичному виконанні змісту вокального твору з опорою на ту атмосферу і ті сутнісні риси художнього світу пісні, які були закладені в ній автором при написанні. Отже, не менш важливим фактором для створення художнього образу на сцені є володіння виконавцем артистичними вміннями.

Артистичні вміння – це вміння, які призначені передавати емоційну інформацію за допомогою мови жестів, міміки та інтонацій.

Артистизм є корисною, вродженою людською якістю, яка супроводжує її у повсякденному житті та, іноді, і в професійній діяльності. Тож уміння демонструвати або, навпаки, стримувати свої емоції є проявом артистизму [4, с. 268].

Так, поняття «артистизм» багатоаспектне та багатогранне, і на кожному ступені його еволюції, іде процес насиченості його смислового понятійного змісту, який доповнюється сучасними актуальними тенденціями, характеристиками і вимогами. На нашу думку, артистизм є такою важливою якістю майбутнього вчителя музичного мистецтва, без якої неможлива його майбутня педагогічна діяльність.

Безсумнівно, формування артистизму сприяє розвитку психічних процесів особистості, розвиває здатність до самовираження, розвиває високий ступінь свободи, артистизм розвиває у неї свій стиль, а головне – робить її повноцінним високопрофесійним фахівцем. За допомогою сформованих артистичних умінь майбутній вчитель музичного мистецтва може досягти більших висот у професійній вокальній діяльності. Тому, у рамках професійної вокально-педагогічної традиції, навчання ведеться паралельно з академічною сценічною практикою (вивченням класичної вокальної музично-репертуарної спадщини, участю у музичних концертах та оперних спектаклях і т.п.). Артистизм реалізується при активній художньо-розумовій діяльності і включає в себе такі професійно-особистісні якості, як активізація особистісного творчого самопочуття, стійкий психо-емоційний позитивний тонус у ході музично-педагогічного спілкування [8, с. 125].

До вмінь учителя музичного мистецтва, в яких проявляється артистичність його виконавської діяльності, слід віднести:

– уміння виразно виконати музичний твір (на інструменті або голосом);

– уміння у виконанні переконливо передати художній образ твору;

– уміння вокально-хорової роботи;

– співацькі вміння та навички;

– концертмейстерські вміння;

– уміння визначити художню ідею музичного твору;

– навички підбору музичного репертуару з урахуванням життєвих і музичних інтересів студентів;

– уміння використовувати власні вокальні, виконавські можливості, акторські навички в розкритті художнього образу твору тощо [40, с. 122].

Артистичний талант учителя музичного мистецтва може стати могутнім засобом впливу на емоційну, духовно-моральну сферу особистості школяра. На думку Д. Кабалевського, «висока і тонка майстерність учителя, його артистизм перетворять урок у свято музично-педагогічного мистецтва» [31, с. 52].

Суттєвим у визначенні ролі та значення артистичних умінь, що формуються у процесі занять з вокального класу, є їх розгляд як складного організаційного комплексу, де, безпосередньо, вокально-технічні уміння щодо чистоти інтонування, опори й розподілу дихання, «близького» звуку, кантиленного співу, рухливості голосу тощо нерозривно пов’язані із уміннями діалогічного спілкування, художньо-творчої інтерпретації й вокально-сценічного втілення художнього образу вокального твору, педагогічної комунікації із учнівською аудиторією [38, с. 146].

Отже, у цьому підрозділі магістерської роботи ми розглянули сутність базових понять, які характеризують змістовий складник досліджуваного феномена, теоретично обґрунтували сутність поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності». Аналіз методичної та музично-педагогічної літератури щодо проблеми формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності, дозволив нам зробити припущення, що, саме розглянуті нами вміння, дадуть змогу студентам досягти досконалості при роботі з художньо-драматургічним змістом, стилем, палітрою засобів музичної виразності вокального твору.

1.2. Принципи, структура, критерії, показники та рівні сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва

Розглянувши сутність поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності», ми виділяємо низку принципів цілісної педагогічної системи, які впливають на успішність формування визначених нами вмінь. Це такі принципи, як: *принцип цілісності сприйняття вокального твору, принцип емоційної насиченості вокальної діяльності, принцип особистісно-зорієнтованого підходу до вокального навчання, принцип образності, принцип небуденності та принцип творчого напруження*. Розглянемо їх детальніше.

Принцип цілісності сприйняття вокального твору – у ньому цілісність розглядається як наслідок, вона лежить в основі вокальної діяльності. Цей принцип розглядається у процесі розучування вокального твору від цілого до його частин і навпаки. Іншими словами, через процес творчого занурення у зміст вокального твору викладач домагається того, щоб студент аналізував деталі форми вокального твору, що вивчається, аби в результаті прийти до усвідомлення художньої ідеї його змісту [52].

Принцип емоційної насиченості вокальної діяльності – внутрішні переживання, емоційний стан студента у процесі вокальної діяльності напряму пов’язані із задоволенням таких його потреб як: пізнання та спілкування; успішність; самоствердження; визнання досягнень; самосприйняття та сприйняття слухацької аудиторії. Ці потреби можуть бути задоволені завдяки емоційній насиченості заняття з вокального класу. Принцип емоційної насиченості вокальної діяльності реалізується через зміст, форми, технології, особистість викладача. Емоційна насиченість змісту заняття повинна бути наближеною до життєвого досвіду студента, орієнтованою на його розумову активність, вокальні здібності, творчий потенціал, переживання, адекватною педагогічним цілям. Принцип емоційної

насиченості вокальної діяльності можна застосовувати через різноманітні тренінги, дискусії та багато іншого. Головною «персоною», на якій тримається фундамент принципу емоційної насиченості вокальної діяльності – яскрава особистість викладача, його інтелектуальний, емоційний та творчий потенціал [78, с. 340].

Принцип особистісно-зорієнтованого підходу до вокального навчання **–** це методологічна орієнтація у вокально-педагогічній діяльності, що дозволяє засобом опори на систему взаємопов'язаних понять, ідей та способів дій забезпечувати та підтримувати процеси самопізнання та самореалізації особистості студента, розвитку його неповторної індивідуальності у процесі вокальної діяльності. Існують три складові даного принципу.

Перша складова – основні поняття та вміння, якими повинен володіти студент у процесі вокальної діяльності. Це такі поняття, як: голосовий апарат, співацьке звукоутворення, звуковедення, вокальні вміння, художньо-творчі вміння та ін..

Друга складова – вихідні положення та основні правила побудови процесу вокального навчання. У сукупності вони можуть стати основою педагогічного кредо викладача. Важливо збагатити арсенал вокально-педагогічної діяльності особистісно-зорієнтованими технологіями вокального навчання. Віра у сили студента, підтримка його прагнень до самореалізації та самоствердження у процесі вокальної діяльності повинні прийти на зміну зайвій вимогливості та надмірному контролю. Не зовнішній вплив, а внутрішня мотивація детермінує успіх вокального навчання студента.

І, нарешті третій компонент принципу особистісно-зорієнтованого підходу до вокального навчання – це технологічна складова, яка містить у собі найбільш адекватні способи вокально-педагогічної діяльності. Технологічний арсенал особистісно-зорієнтованого підходу до вокального навчання складають методи та прийоми, що відповідають таким вимогам, як

діалогічність; діяльнісно-творчий характер; спрямованість на підтримку індивідуального розвитку студента; надання студенту необхідного простору, свободи для прийняття самостійних рішень, творчості [78, с. 341].

Принцип образності диктує необхідність побудови заняття з вокального класу на рівні узагальнень-образів. Поняття художнього образу центральне у вокальній педагогіці. Через розкриття ідеї вокального твору, художнього образу або образів, які формують творче мислення студентів, що осягають таємниці створення вокальних творів, реалізуються усі ті високі задачі, які ставить перед собою вокаліст. Розмова на мові образів повинна будуватися на перших заняттях з вокального класу, тільки такий підхід зможе підняти студента на належний рівень сприйняття вокального мистецтва [52, с. 31].

Принцип небуденності також повинен стати провідним у вокальній діяльності студента. Кожне заняття з вокального класу повинно нести високий духовно-моральний зміст. Тільки музично-вокальна спадщина, відібрана і перевірена століттями, стає об'єктом викладення творчої думки вокаліста і композитора. Саме вона може і повинна формувати внутрішній світ студента [52, с. 32].

Принцип творчого напруження. Сутність цього принципу обумовлюється необхідністю постійно підтримувати творчий інтерес у студентів, щоб творча активність могла проявляти себе у кожному моменті заняття з вокального класу. Тільки таким чином цей процес буде найбільш ефективно впливати на формування художньо-творчих умінь студентів. Задіявши всі види творчої активності, такі як пізнавальна (цікавість), мотиваційна (внутрішній стимул), перетворююча (потенціальний потяг до творчості, творення), за допомогою спеціально організованої на занятті з вокального класу проблемно-пошукової ситуації, необхідно тримати студента у творчому напруженні. Подібно до того, як драматургічна лінія вокального твору тримає в напруженні того, хто сприймає в очікуванні розв'язки, наповненої глибоким моральним сенсом, так і драматургія заняття

повинна напружено вести студента до кульмінаційної «точки кипіння», щоб вирішити усі творчі протиріччя [52, с. 33].

Для глибокого розуміння сутності поняття «художньо-творчі вміння» розглянемо погляди деяких науковців з приводу структурних компонентів цього феномену.

Б. Теплов вважав, що успішне засвоєння художньо-творчої діяльності потребує розвитку емоційного, «почуттєвого» сприйняття і творчої уяви [74, с. 164]. Н. Ветлугіна, К. Тарасова, в якості головних компонентів художньо-творчих умінь виділяють емоційну чуйність, естетичне сприйняття, творчу уяву та виконавську техніку (уміння і навички у різноманітних видах художньо-творчої діяльності) [10; 73].

Особливий інтерес викликає модель художньо-творчих умінь, запропонована О. Мелик-Пашаєвим. Вона ґрунтується на представленні художньо-творчих умінь у вигляді ієрархії психічних властивостей і якостей особистості, відповідальних за формування художнього образу у різноманітних видах художньо-творчої діяльності. У зв'язку з цим визначенням структури художньо-творчих умінь описується автором як багаторівнева система взаємопов'язаних компонентів: естетичного відношення до світу, художньо-творчої уяви, спеціальних технічних можливостей [46, с. 34].

Для повноти картини досліджень структури художньо-творчих умінь необхідно звернутися до праць іноземних психологів середини XX ст. – Дж. Гілфорда та Дж. Рензуллі, які у своїх працях відображали поняття «креативні вміння» (аналог поняття «творчі вміння») як специфічний вид умінь, нерозривно пов'язаних з творчістю, творчою діяльністю, що породжує дещо нове (або для творця, або для групи та суспільства в цілому) [13, с. 15].

Дослідження зарубіжних учених у сфері творчості, творчих умінь, творчої обдарованості призвели їх до створення низки цілісних структурних моделей та концепцій даних явищ. Згідно моделі, розробленої Дж. Гілфордом, існують три види творчих умінь: операції (пізнання, пам'ять, дивергентне

мислення, конвергентне мислення, оцінка. До пізнання відносяться сприйняття, впізнавання, усвідомлення та розуміння інформації); зміст операцій (образне, символічне, семантичне (слово), поведінкове, почуття, бажання); результат (елементи, класи, відношення, системи, типи перетворення та висновки) [13, с. 16].

Дж. Гілфорд виділяє чотири основні параметри креативності:

1. Оригінальність – здатність продукувати віддалені ситуації, незвичайні відповіді.

2. Систематична гнучкість – здатність виявляти основну властивість об’єкту та пропонувати новий спосіб його використання.

3. Образна адаптивна гнучкість – здатність змінити форму стимулу таким чином, аби побачити у ньому нові ознаки та можливості для використання.

4. Систематична спонтанна гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї нерегламентованої ситуації. Спільний інтелект не включається у структуру креативності [13].

За І. Шинтяпіною виділяються наступні структурні компоненти художньо-творчих умінь: логічний, евристичний та комунікативно-творчий.

Основою *логічного компоненту* художньо-творчих умінь виступає асоціативна природа художньої творчості. Він передбачає розвиток асоціативного мислення, емоційно-ціннісного ставлення до художньо-творчої діяльності, прагнення до самовираження.

Евристичний компонент характеризується ступенем освоєння виразно-смислових значень художньої інформації, мірою з’ясування особистістю змісту та сенсу цієї інформації шляхом пояснення значення музичної мови, розвиненістю фантазії, уяви, оригінальністю дій.

Комунікативно-творчий компонент характеризується вмінням художнього та комунікативного спілкування, здатністю до творчо-виконавської діяльності [83, с. 10].

Відповідно до змістових параметрів визначених компонентів художньо-творчих умінь І. Шинтяпіною розроблено наступні критерії та показники їх сформованості.

Емоційно-ціннісний критерій включає такі показники:

– мотиваційна спрямованість студента на художньо-творчу діяльність;

– емоційна захопленість;

– емоційно-ціннісне ставлення до художньо-творчої діяльності;

– прагнення до самовираження.

Інтелектуально-смисловий критерій охоплює:

– здатність генерувати ідеї;

– аналізувати, порівнювати, обґрунтовувати свої дії, давати чіткі визначення;

– розвиненість фантазії, уяви, оригінальність дій;

– здатність до самоаналізу.

Виконавсько-відтворювальний критерій містить показники:

– здатність виконувати різні види імпровізації;

– вміння музично та вербально інтерпретувати;

– вміння створювати музику;

– вміння творчо застосовувати теоретичні знання, використовувати мануальну техніку;

– вміння художнього та комунікативного спілкування [83, с. 11].

І. Шинтяпіна у своєму дослідженні виокремлює показники, за допомогою яких надається характеристика рівнів сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва.

На *низькому рівні* знаходяться студенти, які виявляють обмеженість емоційних проявів, небажання отримувати високу оцінку, нездатність до оцінних суджень, нерозуміння значущості набуття художньо-творчих умінь. Вони не вміють генерувати ідеї та образно мислити, аналізувати, використовувати аналогії. Студенти цієї групи є творчо пасивними,

нездатними інтерпретувати, складати музику, реалізувати музичні знання у практичній діяльності.

До *середнього рівня* відносяться студенти у яких художньо-творчі вміння не є системними, в них виявляються обмежена потреба у музичній діяльності та досягненнях, пасивність емоційних проявів, недостатньо розвинуті здатність до оцінних суджень та прагнення до творчої конкуренції, сумнів у необхідності набуття художньо-творчих умінь. Студенти, віднесені до цього рівня, демонструють недостатньо розвинуті образне мислення, вміння аналізувати, порівнювати, обґрунтовувати, вербалізувати своє ставлення до художніх явищ; у них слабо розвинуті фантазія, уява; недостатньо сформована здатність інтерпретувати, складати музику, обмежені здатність реалізувати музичні знання у практичній діяльності та здатність до художнього та комунікативного спілкування.

На *високому рівні* знаходяться студенти, які виділяються яскраво вираженою потребою у музичній діяльності та досягненнях, емоційною захопленістю, добре розвиненою здатністю до оцінних суджень, прагненням до творчої конкуренції, зацікавленістю у набутті художньо-творчих умінь; гнучкістю образного мислення, здатністю генерувати ідеї, обґрунтовувати власні дії, використовувати аналогії, вербалізувати своє ставлення до музичних явищ, добре розвиненою фантазією та уявою. Ці студенти здатні інтерпретувати, створювати власні композиції, реалізовувати музичні знання у практичній діяльності, використовувати різноманітні засоби музичної виразності; вони володіють комплексом автоматизованих дій, оригінально вирішують творчі завдання [83, с. 12].

Спираючись на дослідження І. Шинтяпіної, наше визначення структурних компонентів, критеріїв та показників рівнів сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності ми подамо і детально розкриємо у практичній частині дослідження.

Отже, у цьому підрозділі магістерської роботи ми розглянули принципи цілісної педагогічної системи, які впливають на процес формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва, розкрили структуру, критерії, показники та рівні сформованості визначеного нами поняття у наукових дослідженнях.

1.3. Педагогічні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності

Для ефективного та повноцінного формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності необхідно забезпечити відповідні педагогічні умови.

У національній філософській енциклопедії надається таке визначення поняттю «умова», це: «…1) філософська категорія, що виражає відношення предмета до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може» [51, с. 324]. Можна сказати і так: «необхідна, для існування речі або явища, сукупність відношень, станів та інших речей. Одним із прикладів умови є причина» [51, с. 325]; «…2) те, від чого залежить дещо інше (обумовлене), що робить можливим наявність речі, стану, процесу, на відміну від причини, яка з необхідністю, неминучістю породжує що-небудь (дію, результат дії), та від основи, яка є логічною умовою наслідку» [51, с. 326].

Педагогічні умови – це сукупність заходів, направлених на підвищення ефективності педагогічної діяльності [50, с. 11].

Під педагогічними умовами М. М. Боритко розуміє зовнішню обставину, що надає істотний вплив на протікання педагогічного процесу, в тій чи іншій мірі свідомо сконструйованого педагогом, що припускає досягнення певного результату [7, с. 54].

В. І. Андрєєв вважає, що педагогічні умови являють собою результат «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту,

методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» [2, с. 167].

Таким чином, педагогічні умови можна сформулювати як «комплекс заходів, які направлені на успішне досягнення поставлених цілей, взаємодіючих та взаємодоповнюючих одна одну» [50, с. 12].

На основі теоретичного аналізу проблеми, власних спостережень та вивчення педагогічного вокально-виконавського досвіду нами були відібрані найбільш значущі педагогічні умови, які, маючи свої локальні можливості, тільки в діалектичному зв'язку, могли б повністю забезпечити успішність формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності. До цих умов ми віднесли:

– засвоєння змісту художньо-творчих умінь із застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій та методів навчання;

– створення проблемно-пошукових ситуацій у процесі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з вокального класу;

– забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу.

Розглянемо детальніше педагогічні умови, дотримання яких забезпечує формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності.

Засвоєння змісту художньо-творчих умінь із застосуванням інформаційно-ком'пютерних технологій та методів навчання – це перша педагогічна умова, яка сприяє формуванню, визначених нами умінь у процесі вокальної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

На занятті з вокального класу викладач повинен донести до студента зміст художньо-творчих умінь, ознайомити його з термінологією, значенням кожного виду таких умінь для вокального розвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва, пояснити, що таке «інтерпретація», «імпровізація», «створення художнього образу», «артистичні вміння» тощо.

Будь-яка *інтерпретація* має на увазі індивідуальний підхід до музики, яка виконується, і в цьому випадку відбувається відтворення замислів композитора через призму індивідуальності виконавця, через його внутрішню свободу. Однак свобода у мистецтві повинна бути закріплена і внутрішньою дисципліною. «Художнє втілення інтерпретації залежить від психологічних та професійних якостей вокаліста: його музично-слухових уявлень, інтелекту, темпераменту, емоційної чуйності, вокального досвіду, виконавської витримки, концентрації уваги, володіння, здатності контролювати свій голос» [75, с. 8].

Імпровізація – це особливий вид художньо-творчих умінь, при якому твір створюється безпосередньо в процесі виконання. Імпровізація на заняттях з вокального класу – це вокальна творчість студентів, їх власне складання музики та її виконання або оформлення жестикуляції у заданому музикою ритмі, темпі та характері. Виконання імпровізації – перспективний прийом для виховання інтересу до музики та накопичення вокально-творчого досвіду. Адже при цьому виді роботи студент одразу вводиться в безпосередній контакт з музикою. Цей вид діяльності привертає увагу студентів втіленням власного задуму та фантазії, вчить появі нових інтонацій, підвищує емоційний рівень сприйняття музики, а також розвиває голосовий апарат, вокально-слухові навички, вокально-слухові уявлення [12].

Проблема створення *художнього образу*, розуміння задуму композитора та уміння передати характерне для даного автора, даного жанру, даної епохи – завжди актуальна у вокально-педагогічній роботі. Як відомо, сутність вокально-виконавської діяльності полягає у тому, аби творчо «прочитати» вокальний твір, розкрити у своєму виконанні той емоційно-смисловий зміст, який був закладений у нього автором. Характер музики, її емоційний сенс повинні бути передані максимально точно та переконливо: потрібно створити емоційно яскравий вокальний образ, що запам’ятовується. У той же час творчим виконання стає у тому випадку, якщо в нього привнесений власний, нехай невеликий, але індивідуальний досвід розуміння

та переживання музики, що придає інтерпретації особливу неповторність та переконливість.

Показником виконавської майстерності є здатність переконливо розкрити закладений у творі художній образ. На стадії створення художнього образу вступає в дію творча уява – одне з найголовніших знарядь художньої творчості. Велике значення мають також індивідуально-особистісні якості людини: високий рівень інтелектуальної активності, розвиненість пізнавального інтересу як провідного, домінуючого мотиву діяльності, наявність ціннісного, емоційно відчутого відношення до предмету пізнання [61].

Артистичні вміння вокаліста-виконавця – це комплекс проявів певних сценічних манер, метою якого є передача художнього матеріалу слухачу, а також додаткове пояснення художнього образу, завдяки зовнішнім і внутрішнім проявам творчої активності. За допомогою артистичних умінь вокаліст може засвоїти різноманітні закономірності музичної мови та оволодіти ними. Зможе розуміти, запам’ятовувати та відтворювати музичні вислови. За допомогою артистичних умінь, виконавець зможе передавати образи та настрої вокального твору, зможе доносити головну думку до слухача та створювати потрібну емоцію для більшого взаємопроникнення аудиторії з художнім образом вокального твору [62].

При поясненні цих нових понять для студента викладач може використовувати інформаційно-комп’ютерні технології.

Інформаційно-комп’ютерні технології – це технології навчання, де використовується комп’ютер. Інформаційно-комп’ютерні технології навчання (ІКТ) у ЗВО – це процес підготовки та передачі інформації студенту за допомогою комп’ютера. У нашому дослідженні ІКТ є одним із компонентів комунікації, яке ми розглядаємо як засіб формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності [30].

На заняттях з вокального класу, необхідно використовувати інформаційно-комп'ютерні технології. Це можуть бути різноманітні презентації, ілюстрації, відеоматеріал, що містять у собі інформацію про композитора вокального твору або автора слів. Також за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій викладач має змогу знайомити студента з виконавцями вокальних творів, що вивчаються. На заняттях з вокального класу студент може переглядати виступи з концертів відомих виконавців, уривки з оперних вистав, виступи учасників різноманітних вокальних конкурсів, які яскраво виконують запропоновані викладачем вокальні твори і т.д..

У сучасних системах вищої освіти широкого розповсюдження отримали універсальні прикладні програми і засоби ІКТ: текстові процесори, електроні таблиці, програми підготовки презентацій, системи, органайзери, графічні пакети та інше [30].

Основні класифікації ІКТ навчання (за Г. Коджаспіровою):

1) за функціональним призначенням;

2) за принципом роботи;

3) за родом навчання;

4) за характером впливу на органи чуття;

5) за характером подачі інформації: екранні (картини), звукові (записи), екранно-звукові (відео записи) [36, с. 55].

ІКТ можна класифікувати і за такими принципами (А. Дворецька):

– презентація – це електронні діафільми, які включають в себе аудіо та відео фрагменти;

– розвиваючі програми;

– дидактичні матеріали – вправи, реферати в електронному вигляді як набір файлових текстів;

– електронні посібники та енциклопедії – це комплекс програм, що поєднує в собі вищеописані навчальні програми [19, с. 10].

Електроні навчальні посібники, створені на базі мультимедіа, відео фрагменти та відеофільми мають сильний вплив на пам'ять і уяву, полегшують процес запам’ятовування, дозволяють зробити заняття більш цікавим і динамічним, «занурити» студента в обстановку будь-якої історичної епохи, співпереживання, сприяють становленню яскравих уявлень про минуле [20].

Система сучасної вищої освіти веде до зміни пріоритетів у діяльності викладача: не навчати, а створити умови для самостійного творчого пошуку знань студентами. Інформаційно-комп’ютерні технології стають необхідним компонентом заняття з вокального класу в сучасному музичному ЗВО і сучасний викладач з вокального класу – це високопрофесійний фахівець, що використовує у своїй роботі ІКТ.

Використання ІКТ залежить від кількох факторів:

– зацікавленість викладача;
– зацікавленість студента;
– творча активність;
– технічні можливості кабінету [70, с. 31].

Процес формування художньо-творчих умінь на заняттях з вокального класу передбачає використання більшості загальновідомих методів: словесний, наочно-слуховий, стимулюючий, метод аналізу та порівняння, метод узагальнення і т.д.. Дані методи сприяють отриманню інформації щодо змісту та аналізу вокальних творів.

Наприклад, знайомство студентів з вокальними творами викладач починає з бесіди, задає їм питання про композитора, автора слів, про виконавців і про сам вокальний твір *(словесний метод)*; по ходу бесіди відтворює і дає можливість подивитися та послухати фрагменти вокальних творів *(наочно-слуховий метод)*; повідомляє цікаві факти про історію створення вокального твору або його обставини виконання *(стимулюючий метод)*; у процесі прослуховування і виконання твору просить порівнювати та аналізувати окремі його фрагменти *(наочно-слуховий метод, метод*

аналізу та порівняння); визначає ідею вокального змісту заняття, використовуючи *метод узагальнення* і т.д. [11, с. 165].

Працюючи зі студентом на занятті з вокального класу викладач повинен мати чіткий план роботи.

Перший етап – виконання студентом вправ для розігріву та підготовки голосового апарату до співу.

Другий етап – бесіда щодо композитора вокального твору, автора слів та власне вокального змісту твору.

Третій етап – застосування наглядних методів навчання в поєднанні зі словесними. Викладач демонструє вокальний твір від початку до кінця. Робить окремі пояснення, вказує на складні місця, які можуть виникнути в процесі розучування твору, характеризує виконавський план. Тут всі загальні та часткові вказівки викладача носять попередній оглядовий характер.

Четвертий етап – використання практичних методів і прийомів. Завданням цього етапу є ретельне і всебічне вивчення студентом вокального твору. На даному етапі, вивчаючи поетичний текст студент працює над чіткою артикуляцією. Також важливим моментом цього етапу є вирівнювання технічної сторони вокального твору (звукоутворення і звуковедення, опрацювання складних моментів з боку гармонічних, ритмічних та динамічних труднощів) та формування художньо-творчих умінь.

П'ятий етап – це процес «вспівування», визначається завданням кінцевого художнього оформлення задуму виконавського плану. Відбувається процес зведення воєдино всього того, що було зроблено на попередніх етапах. Цей етап є найнапруженішим і найвідповідальнішим, адже він безпосередньо пов'язаний з розкриттям вокального образу засобами художньої виразності. Тут можуть повторюватись усі методи та прийоми, які використовувались на попередніх етапах роботи і сприяли формуванню художньо-творчих умінь [11, с. 166].

Створення проблемно-пошукових ситуацій у процесі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на

заняттях з вокального класу є другою педагогічною умовою, яка передбачає застосування продуктивних методів навчання – дослідницького, евристичного, проблемного викладу.

Їх відміна від попередніх методів полягає в тому, що студенту надається інформація не в готовому вигляді, її треба виділити та засвоїти самостійно. Для пошукової діяльності необхідною є постановка проблеми, однозначного розв'язання якої не існує. Ще один важливий момент: проблемна ситуація змушує студента усвідомлювати недостатність своїх знань, спонукає до пошуку нових знань та вмінь. А пошук – одна з найголовніших умов розвитку творчого мислення. Окрім того, таке вибудовування заняття з вокального класу працює на мотивацію до навчання.

Проблемне навчання допомагає досягнути одразу декілька цілей:

– формування у студента необхідного об'єму знань, умінь і навиків (ЗУН);

– розвиток творчого мислення;

– розвиток навиків самостійної роботи;

– розвиток здатності до самоосвіти;

– формування дослідницької активності [49].

Побудова заняття з вокального класу за методом проблемного навчання:

1. Постановка проблемної ситуації, питання.

2. Усвідомлення проблемної ситуації студентом та її формулювання. Для полегшення процесу можна задавати допоміжні питання. Але, викладач не повинен сам вказувати на протиріччя. Важливо, щоб студент самостійно усвідомлював витоки проблеми.

3. Пошук вирішення проблеми. Роботу на цьому етапі можна організувати по-різному (в залежності від індивідуальних особливостей студента та рівня його вокальної підготовки).

4. «Ага-реакція» – вибір оптимального вирішення проблемної ситуації. Після того, як обговорені всі можливі варіанти вирішення такої

ситуації, студент разом з викладачем приймають рішення про те, який варіант є найбільш правильний.

5. Застосування нового знання та рефлексія. По суті – це етап закріплення матеріалу, під час якого студент ще раз переконується, що обрано правильне вирішення проблемної ситуації.

6. Перевірка, контроль знань [49].

Створюючи проблемну ситуацію на занятті, викладач формулює проблему, яка базується на основі вокального матеріалу і сам розкриває суперечливий процес її вирішення. Студент слідкує за ходом думок, міркувань викладача, перевіряє ступінь їх логіки та переконливості. У студента можуть виникати сумніви, запитання, які він може поставити. В окремих випадках вирішення проблемних ситуацій та проблемних завдань можливе самим студентом чи під керівництвом викладача [35].

Сутність методів проблемного навчання полягає в тому, що в процесі розв'язання студентом спеціально розробленої системи проблем і проблемних задач здійснюється оволодіння досвідом творчої вокальної діяльності активної, творчої, свідомої особистості. Найскладніше у цьому методі – створити правильну проблемну ситуацію. По-перше, проблема, яка пропонується студенту, повинна бути доступною. По-друге, проблема не повинна вирішуватися за допомогою знань та навиків, які вже є у студента, тобто повинна спонукати його до висування нових ідей та пошуку нових знань. По-третє, ситуація повинна містити у собі протиріччя. По-четверте, ситуація повинна викликати інтерес своєю незвичністю, нестандартністю [49].

Сутність дослідницького методу полягає в тому, що викладач пропонує систему проблем та проблемних задач, адаптує її до конкретної ситуації навчального процесу, пред'являє студенту, тим самим керує його вокальною діяльністю, а студент, розв'язуючи проблеми, забезпечує зрушення у структурі та рівні розумової діяльності. При підготовці до заняття з вокального класу викладачу необхідно визначити, по-перше, поняття, які

буде розкривати він, по-друге, поняття, які буде здобувати сам студент [20, с. 247].

Сутність евристичного методу полягає в тому, що під керівництвом викладача студент не розв'язує цілісні проблемні задачі, а виконує тільки окремі кроки, частини процесу вирішення. Тому цей метод навчання отримав назву частково-пошукового. Формами такого методу можуть бути: «повідомлення викладачем фактів при самостійно зроблених висновках студентом; викладач розкриває логіку повідомлення, а студента просить зробити черговий крок; викладач поділяє важке завдання на частини тощо. Цей метод допомагає поступово навчатися творчому мисленню» [38, с. 67].

У процесі вокальної діяльності студента викладач використовує методи навчання відповідно до встановлених цілей та задач заняття з вокального класу. Для формування художньо-творчих умінь у майбутнього вчителя музичного мистецтва більш продуктивними є проблемні методи навчання, які ґрунтуються на проблемних ситуаціях, протиріччях і вимагають пошуку відповіді. Наприклад, «метод створення проблемних ситуацій, постановки навчальних проблем, метод підготовленої презентації, метод «занурення» у середовище художніх образів і музично-естетичних цінностей» [38, с. 68].

З метою розвитку вміння інтерпретувати вокальний твір на заняттях з вокального класу використовується метод жанрового варіювання, що сприяє зацікавленню студентів варіативною творчістю, яка передбачає застосування ще й артистичних умінь. Викладач за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій здійснює демонстрацію звучання фрагментів декількох вокальних творів створених за одним музичним жанром, та спонукає студента до порівняння цих фрагментів і пошуку спільних і відмінних ознак.

Метод артистичного наслідування постає як засіб залучення студента до виконавської творчості відомих співаків – як вітчизняних, так і зарубіжних. За цим методом «уможливлюється поєднання художньо-діяльнісного та аналітичного способів пізнання майбутнім вчителем

музичного мистецтва характерних особливостей артистичного стилю виконання вокальних творів» [38, с. 69].

Уведення методу використання вокальних вправ сприяє ознайомленню студента з прийомами творчої роботи над ними, оволодінню вмінням зацікавлювати процесом набуття початкових вокальних умінь своїх майбутніх учнів, засобом яскравої демонстрації виконання вокальних вправ, залучення наочності.

Сутність методу художнього прочитання літературного тексту вокального твору полягає у спрямуванні студента до цілеспрямованої роботи над художньо-смисловим аналізом літературного тексту.

Завдяки методу ритмічного варіювання «уможливлюється як розвиток уміння студента творчо працювати над вокальним твором, та у разі необхідності вносити корективи, так і набувати вміння виразної та цікавої вимови літературного тексту» [38, с. 70].

Метод уявної аудиторії створює широкі можливості для творчого осмислення майбутнім учителем музичного мистецтва змістовності вокального твору та власних співацьких дій. «Студент навчається демонструвати сценічну витримку під час звернення у співі до уявних глядачів. Це виражається у погляді студента, повороті голови або тулубу, характерних жестах рук» [38, с. 70].

Метод виконавського показу сприяє розумінню студентом складових процесу виконання вокального твору, послідовності навчальної роботи над досягненням цілісності художнього образу. Підґрунтям цього методу постає розуміння факту, що під час відвідування індивідуальних занять з вокального класу студент систематично відпрацьовує окремі вокально-технічні прийоми.

Метод інсценування дозволяє впливати на емоційно-вольову сферу ознайомлення з конкретною дидактичною ситуацією, яка потребує вирішення, оскільки «майбутні вчителі музичного мистецтва під час вокально-методичної підготовки повинні набути досвід участі в сценічному дійстві, а також організації процесу підготовки учнів до представлення

інсценізації як на уроках музичного мистецтва, так і на шкільній сцені» [38, с. 71].

При такій організації вокальної діяльності викладачу на занятті з вокального класу належить роль помічника у визначенні проблеми, її переводу в проблемні задачі та їх вирішення студентом [67].

Під час розучування вокального твору викладач ставить перед студентом різноманітні проблемні задачі такі, як: зіставлення й порівняння подібних або контрастних образів у програмних вокальних творах, виявлення найбільш доцільних виразних засобів для передачі основної драматургічної лінії. Також це може бути знаходження інформації про композитора або автора слів вокального твору. Студент самостійно виконує завдання, яке дав викладач та презентує свою доповідь на занятті з вокального класу.

Якщо студентом вивчається вокальний твір з кінофільму, то викладач може запропонувати йому переглянути цей кінофільм, аби поринути у певну епоху, жанр, який властивий цьому вокальному твору. Таке завдання зможе допомогти студенту краще зрозуміти та розкрити художній образ вокального твору [20].

Ще однією проблемною задачею може бути знаходження студентом різних виконань та інтерпретацій вокального твору, що розучується. Викладач може запропонувати студенту знайти та переглянути виступи відомих співаків або виступи учасників престижних вокальних конкурсів для того, аби студент мав позитивний приклад та мав змогу обирати для себе різноманітні варіанти виконання даного твору [58].

Отже, використання даної умови на заняттях з вокального класу допоможе викладачу у формуванні художньо-творчих умінь майбутніх вчителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності.

Забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу ми розглядаємо як третю педагогічну умову формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва.

Які ж перешкоди можуть виникнути у процесі формування художньо-творчих умінь студентів-музикантів? На шляху формування таких умінь зустрічаються різні труднощі, зокрема психологічні, які потрібно враховувати, щоб ефективно їх долати і запобігати їм. Одна з головних причин загальмованості творчого розвитку особистості зумовлена пізнавальною сферою (затухання креативості, зниження пам'яті, зростання тенденції до копіювання, неоригінальність власних думок), а також й емоційною сферою (побоювання, що можуть бути висміяні помилки, незнання ситуації), все це позбавляє творчу особистість такого характерного для неї елементу як радість [53].

Емоційно-творчий психологічний клімат визначається настроєм, увагою, доброзичливим ставленням викладача до студента. Від психологічної спрямованості самої атмосфери на заняттях з вокального класу, залежить результативність процесу формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва.

Завдання викладача – організувати певну систему заходів для створення психологічного комфорту на занятті.

Ознаки емоційно-творчого психологічного клімату заняття:

– відсутність втоми у студента і викладача;
– позитивний емоційний настрій;
– задоволення від зробленої роботи;
– бажання продовжувати роботу [53].

Створення ситуації успіху – це один із факторів забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на занятті з вокального класу.

Щоб забезпечити емоційно-творчий психологічний клімат на занятті з вокального класу потрібно обов'язково враховувати: фізіологічні, емоційно-особистісні особливості студента, створювати ситуації успіху протягом заняття, вибрати найбільш доцільний стиль спілкування.

Створена викладачем атмосфера довіри і релаксації знімає так звані антисугестивні бар'єри, забезпечує безпосередній контакт з неусвідомленою

психічною діяльністю. Це, в свою чергу, дає можливість ширше використовувати резервні можливості мозку.

«Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача і студента під час занять або поза ними, спрямоване на створення сприятливого емоційно-творчого психологічного клімату, який має такі функції: пізнання особистості і обмін інформацією, організація діяльності, обмін ролями, співпереживання, самоствердження» [57, с. 78].

На етапі управління спілкуванням необхідно підтримувати ініціативу студентів щодо діалогічного спілкування. Природно, що викладач у навчальній діяльності і поза нею повинен бути ініціатором в управлінні спілкуванням.

У педагогічній літературі найбільш широко і обґрунтовано даються техніки і прийоми спілкування Д. Карнегі.

Для створення сприятливого емоційно-творчого клімату повинні виконуватися три функції:

1. «Відкриття» студента на спілкування.
2. «Співучасть» студента у процесі.
3. «Піднесення» студента [32, с. 64].

Функція «відкриття» студента на спілкування покликана створювати студенту комфортні умови на занятті. Для виконання цієї функції можна застосовувати наступні педагогічні операції:

1. Вибір пластичної пози. Поза викладача на занятті може сприяти або перешкоджати «відкриттю» студента на спілкування. Припустимо, викладач знаходиться, в так званій, позі лева (широко розставленими руками опирається на край столу). Студент у такому випадку внутрішньо «стискається», опускає очі, і зрозуміло, що довірливого спілкування між ними не буде.

2. Подача інформації з позиції «Ми». Для цього необхідно усунути три бар’єри: фізичний, соціальний та термінологічний. Фізичний бар’єр спілкування виникає при порушенні кордону особистого простору. Відомо,

що розміри особистого простору складають приблизно 60 сантиметрів. Соціальний бар'єр виникає, коли викладач займає позицію, яку можна висловити словами: «на 5 знаю тільки я». Термінологічний бар'єр виникає, якщо викладач надмірно використовує всілякі спеціальні наукові терміни або слова іноземного походження. Усуваючи ці бар'єри, з'являється можливість будувати спілкування з позиції «Ми».

3. Встановлення особистого контакту. Особистий контакт може встановлюватися різноманітними способами: вербально, візуально, тактично. Вербальний контакт здійснюється засобом слів. Це може бути звернення до студента за ім'ям. Усім приємно чути своє ім'я. Візуальний – це контакт очей. Людина поглядом передає свій настрій, свою симпатію та свою вимогу. Тактильний контакт здійснюється через дотик і є найбільш тонким та навіть інтимним видом комунікації [53].

Друга функція – «співучасть» студента у процесі, має свої педагогічні операції.

1. Демонстрація схильності. Демонструючи свої почуття щирої радості, доброзичливість, схильність, викладач тим самим впливає на покращення самопочуття студента, і у відповідь отримує ту ж реакцію, яка посилює його позитивні емоційні переживання. На занятті – це рівний, доброзичливий тон викладача, готовність спокійно, в різних варіаціях, повторити те, що незрозуміло. Увійти у становище студента, якщо він сьогодні не готовий, надати можливість виправити оцінку; відкрито, уголос радіти успіхам студента.

2. Прояв інтересу. Ця операція виражається в двох уміннях – умінні чути та умінні задавати питання. Для викладача почути студента – це не тільки та не стільки сприйняти інформацію, скільки, поринути в його переживання, зрозуміти причини його тривоги, а також радості та захоплення.

3. Надання допомоги. Важливо, аби ця допомога дійсно була надана, а не замінювалась тільки порадами та рекомендаціями [53].

Третя функція – «піднесення» студента реалізується через наступні педагогічні операції.

1. *Прохання про допомогу.* В цілях підвищення самооцінки студента, коли він зміг би повірити у себе, свої сили, свої здібності, викладач звертається до нього за допомогою і, тим самим, дійсно «підносить» його. Обов'язковими умовами тут виступають три положення: по-перше, допомога, про яку просять студента, повинна бути посильною для нього; по-друге, ця допомога повинна реально здійснюватись; по-третє, форма звернення повинна бути естетично витриманою. Після того, як допомога надана, слід подякувати студентові.

2. *Підтримання оптимістичного кордону.* Потрібно «підносити» студента над його проблемами, і звідти, зверху, він стає таким крихітним, що він сам починає вірити в себе та долати складнощі [27, с. 25].

Умови, що визначають ефективність впливу викладача на створення емоційно-творчого психологічного клімату під час занять.

1. Особистісні якості викладача (відкритість, почуття гумору, ініціативність, комунікабельність).

2. Професійні якості викладача (теоретична та методична підготовленість).

3. Орієнтація викладача на емоційний комфорт студента, що є наслідком особистісної та професійної готовності викладача до дій, які формують сприятливий психологічний клімат [53].

Сприятливий емоційно-творчий психологічний клімат на занятті з вокального класу залежить від багатьох факторів. Викладачу важливо пам'ятати, що такий клімат на занятті починає створюватися поза його межами. Ставлення студента до викладача – це найважливіша умова емоційно-творчої психологічної атмосфери заняття.

Викладач повинен розуміти, що його ставлення до роботи, уміння розмовляти зі студентом, іншими викладачами, уміння радіти успіхам

студента, уміння виражати свої емоційні почуття та володіти ними – все це і багато іншого впливає на його взаємовідносини зі студентом.

Викладач повинен на занятті з вокального класу мати хороший, бадьорий настрій. Доброзичлива обстановка на занятті, спокійна бесіда, увага до студента, позитивна реакція викладача на висловлювання студентом особистої точки зору, тактовне виправлення, допущених студентом помилок, заохочення до самостійної розумової діяльності, доречний гумор, а також невеликий відступ – це далеко не весь арсенал, який може використовувати викладач, який прагне створити сприятливий емоційно-творчий психологічний клімат на занятті. Протягом такого заняття не виникає емоційний дискомфорт навіть у тому випадку, коли студент з чимось не зміг упоратись, щось не виконав. Більше того, відсутність страху і напруги допомагає звільнитися внутрішньо від небажаних психологічних бар'єрів, сміливіше висловлюватися, виражати свою точку зору. До того ж студент вже більш спокійно реагує на зауваження викладача, якщо він сам розуміє його обґрунтування. Оцінюючи свої помилки, студент одразу бачить і шляхи їх виправлення. Невдача на занятті, яка сприймається як тимчасове явище, стає додатковим стимулом для більш продуктивної роботи вдома. Викладач заохочує прагнення студента до самоаналізу, укріплює його впевненість в особистих можливостях.

Слід зазначити, що в атмосфері психологічного комфорту та емоційної піднесеності працездатність студента значно підвищується, що, в кінцевому результаті, призводить до більш якісного засвоєння знань, і, як наслідок, до більш високих результатів. По закінченню заняття студент залишається з хорошим настроєм, оскільки протягом цього часу негативні фактори практично були відсутні [53].

Пропонується використовувати наступні методи створення сприятливого емоційно-творчого психологічного клімату на занятті з вокального класу.

1. «Похвала». Репліки образливого характеру від викладача залишають у свідомості студента глибокий слід, принижуючи його людську гідність. Дати студенту повірити в себе – у цьому задача успішного заняття. Тому, похвала повинна бути адекватною, заслуженою та пропорційною ситуації.

2. «Авансування». Мова йде про ті випадки, коли викладач заздалегідь попереджає студента про модульне заняття, яке передбачає перевірку отриманих знань та вмінь. Попереджає не просто так. Інакше цей прийом можна було б позначити як попереджаючий контроль. Сенс анонсування у попередньому обговоренні того, що повинен зробити студент. Якщо він сумнівається у собі, така підготовка створює психологічну установку на успіх, надає впевненість у своїх силах.

3. «Холодний душ». На занятті з вокального класу у здібного студента можна спостерігати, що періоди підйому, злету, можуть змінюватись розслабленням; сумлінне ставлення до виконання завдань іноді загальмовується та послаблюється. Такий студент дуже емоційний, активно реагує на успіхи та невдачі. Оцінки переживає бурхливо. Слабке місце такого студента – швидке звикання до успіху, девальвація радості, перетворення впевненості на самовпевненість. Для такого студента педагогічний прийом «Холодний душ» може бути корисний.

4. «Еврика». Суть цього педагогічного прийому полягає в тому, аби створити умови, при яких студент на занятті, несподівано для себе, розкриває невідомі для нього раніше можливості. Він повинен отримати цікавий результат, який відкриває перспективу пізнання. Заслуга викладача полягає в тому, щоб не тільки помітити це особисте відкриття, але й всіляко підтримати студента, поставити перед ним нові, більш серйозні задачі, надихнути на їх вирішення [68].

При забезпеченні емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу викладачу необхідно рахуватися з бажаннями та вподобаннями студента. Наприклад, намагатися дати йому вокальний твір за

тематикою або жанрами, до яких студент більш схильний. Якщо студент проявляє ініціативу та пропонує викладачеві конкретний вокальний твір, який би він хотів виконати, викладачу також бажано не відмовляти йому в цьому проханні.

Задля здорового емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях викладачу необхідно правильно стимулювати студента. Якщо у студента не одразу виходить виконати поставлені викладачем завдання, не варто говорити йому, що він не розумний чи не талановитий. Краще активізувати його діяльність, надавши можливість приймати участь у різноманітних конкурсах або концертах, тим самим, створюючи ситуацію успіху та надаючи можливість студенту повірити у себе та свої сили. Така поведінка викладача допоможе студенту розкрити свій потенціал, буде стимулювати його до активної вокальної діяльності, підтримувати бажання студента відвідувати заняття з вокального класу, сприяти формуванню його художньо-творчих умінь.

На нашу думку, дана педагогічна умова є необхідною при формуванні художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва. Адже, без психологічного комфорту, без емоційного спокою та без творчої, активної, взаємної співпраці з викладачем студенту просто неможливо відтворити у процесі вокальної діяльності всі види художньо-творчих умінь. У виконанні вокального твору студенту необхідно поєднати уміння інтерпретувати, імпровізувати, створювати художній образ, артистичні вміння, а це можливо лише при підтримці та повноцінній довірі між викладачем та студентом.

Отже, впровадження визначених нами педагогічних умов на заняттях з вокального класу, на нашу думку, ефективно впливає на формування усіх видів художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності.

Висновки до розділу 1

У першому розділі нашого дослідження ми надали науково-теоретичне обґрунтування сутності поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності»; розглянули принципи, структуру, критерії, показники та рівні сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва; визначили педагогічні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності.

Ми з'ясували, що художньо-творчі вміння – це вміння, за допомогою яких людина здатна приймати творчі рішення, розуміти і створювати принципово нові ідеї.

Художньо-творчі вміння майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності – це синтез властивостей особистості студента-музиканта, які у своїй сукупності та динамічному розвитку зумовлюють реалізацію його особистісного творчого потенціалу під час вокальної діяльності.

До художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності ми віднесли вміння: інтерпретувати вокальні твори; імпровізувати; створювати художній образ; артистичні вміння.

Ми розглянули наступні принципи цілісної педагогічної системи, які впливають на успішність формування визначених нами вмінь, це принципи: цілісності сприйняття вокального твору; емоційної насиченості вокальної діяльності; особистісно-зорієнтованого підходу до вокального навчання; принципи: образності; небуденності та творчого напруження.

Відповідно до змістових параметрів визначених компонентів художньо-творчих умінь ми виявили критерії їх сформованості: емоційно-ціннісний; інтелектуально-смисловий; виконавсько-відтворювальний. Кожен з критеріїв визначається низкою показників, що розкривають його повний зміст.

Ми також виявили 3 рівні сформованості художньо-творчих умінь: низький, середній, високий та виокремили показники, за допомогою яких вони характеризуються.

У теоретичній частині нашого дослідження ми визначили три педагогічні умови, які, на нашу думку, будуть успішно впливати на формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності, це: засвоєння змісту художньо-творчих умінь із застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій та методів навчання; створення проблемно-пошукових ситуацій у процесі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з вокального класу; забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу.

РОЗДІЛ 2
ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Вивчення та аналіз стану сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18 у процесі їхньої вокальної діяльності

Практичне дослідження формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності ми проводили на базі музично-хореографічного відділення факультету мистецтв КДПУ. Всього у дослідженні взяло участь 13 студентів З/В та Д/В: групи ЗММ-18 (6 осіб) та групи МХК-18 (7 осіб). Перша група студентів виступила досліджуваною, друга – контрольною.

Таблиця 2.1.

Список студентів груп ЗММ-18 та МХК-18

Перша група (досліджувана)	
1.	Борова Ірина
2.	Венгрус Віктор
3.	Сікач Олександра
4.	Ус Михайло
5.	Федорова Магдаліна
6.	Ясенович Людмила
Друга група (контрольна)	
1.	Болотова Катерина
2.	Заіменко Марія
3.	Івченко Дарина
4.	Кропочева Анастасія
5.	Пащенко Елеонора
6.	Тарасова Ірина
7.	Філоненко Тамара

У теоретичній частині нашого дослідження серед видів художньо-творчих умінь, окрім вмінь інтерпретувати вокальні твори, створювати художній образ, артистичних умінь ми розглядали імпровізаційні вміння.

Уміння імпровізувати, як ми знаємо, особливо ефективно використовуються на заняттях з народного, естрадного або джазового вокалу. Так як студенти музично-хореографічного відділення факультету мистецтв КДПУ протягом чотирьох років (8 семестрів) займаються виключно академічним вокалом, в практичній частині нашого дослідження ми не розглядали цей вид художньо-творчих умінь у процесі вокальної діяльності студентів.

На І етапі практичного дослідження ставилися і вирішувалися такі **завдання:**

1. З'ясувати уявлення студентів гр. ЗММ-18 та МХК-18 щодо художньо-творчих умінь, розуміння їх ролі у вокальній діяльності.
2. Виявити рівні сформованості художньо-творчих умінь у студентів на заняттях з вокального класу.
3. Визначити критерії та показники рівнів сформованості художньо-творчих умінь студентів у процесі вокальної діяльності.

Методи І етапу практичного дослідження:

– відвідування та аналіз занять з вокального класу;

– спостереження за вокальною діяльністю студентів на заняттях з вокального класу, міжсесійних контролях, екзаменах, концертах і творчому конкурсі;

– бесіди;

– опитування;

– анкетування;

– творчі вокальні завдання.

Для з'ясування уявлень студентів щодо художньо-творчих умінь та їх ролі у вокальній діяльності в ході бесіди ми розробили низку питань:

1. Дайте визначення поняттю «художні вміння». Як ви пов'язуєте художні вміння з вокальною діяльністю?
2. Дайте визначення поняттю «творчі вміння». Які творчі вміння у процесі вокальної діяльності ви можете назвати?

3. Що таке художньо-творчі вміння? Чи застосовуються вони у процесі вокальної діяльності?

4. Що таке вокальна діяльність?

5. Дайте визначення поняттю «інтерпретація».

6. Що, на вашу думку, означає вміти інтерпретувати вокальний твір?

7. Як ви розумієте поняття «художній образ?»

8. Якою є основна складність створення художнього образу вокального твору?

9. Що таке артистичні вміння?

10. Що відноситься до артистичних умінь?

У ході бесіди на питання: «Дайте визначення поняттю «художні вміння». Як ви пов'язуєте художні вміння з вокальною діяльністю?» більшість студентів на першу частину запитання відповіли, що «художні вміння – це вміння, які пов'язані з образотворчим мистецтвом», «вміння, якими володіють художники». На другу частину питання не всі студенти змогли відповісти правильно. Тільки декілька з них змогли пов'язати художні вміння з вокальною діяльністю і сказали, що «це здатність до творчої уяви, фантазії під час співу».

На друге питання: «Дайте визначення поняттю «творчі вміння». Які творчі вміння у процесі вокальної діяльності ви можете назвати?» більша частина студентів відповіла, що «творчі вміння – це здатність проявляти нестандартні ідеї», «творчі вміння – це здатність творчо мислити». Під час відповіді на другу частину питання тільки третина студентів надала правильну відповідь щодо творчих умінь, які використовуються у процесі вокальної діяльності.

На третє питання: «Що таке художньо-творчі вміння? Чи застосовуються вони у процесі вокальної діяльності?» майже ніхто не відповів правильно. Студенти намагалися назвати свої варіанти, але майже ніхто з них не був близький до правильної відповіді.

Четверте питання: «Що таке вокальна діяльність?» не викликало у студентів складнощів. Майже всі студенти відповіли, що «вокальна діяльність – це діяльність, яка спрямована на виконання вокальних творів».

На п’яте питання: «Дайте визначення поняттю «інтерпретація»» більшість студентів припустила, що «інтерпретація – це вміння пропонувати та використовувати власні ідеї у процесі виконання», «інтерпретація – це власне бачення музичного виконання».

На шосте питання: «Що, на вашу думку, означає вміти інтерпретувати вокальний твір?» відповіді буле неоднозначними. Але деякі студенти, все ж, змогли відповісти, що «вміти інтерпретувати вокальний твір – це здатність привнести у виконання вокального твору якісь особисті, творчі елементи».

На сьоме питання: «Як ви розумієте поняття «художній образ?» одні студенти відповіли, що ««художній образ» – це особлива форма естетичного освоєння світу», інші – що, ««художній образ» – це відтворення образу персонажу у процесі виконання вокального твору». А більшість студентів не змогла надати відповідь на це запитання.

На восьме питання: «Якою є основна складність створення художнього образу вокального твору?» достовірно правильної відповіді студенти не надали. Але, на думку деяких з них, основною складністю є «уміння «пропустити через себе» вокальний зміст, аби правильно донести його до слухача», «уміння осмислено виконати вокальний твір», «здатність розуміти й аналізувати вокальний твір, подумки перевтілюючись у персонаж твору».

На дев’яте питання: «Що таке артистичні вміння?» не всі студенти відповіли правильно, але половина з них відповіла, що «артистичні вміння – це вміння, які допомагають яскраво, вдало, емоційно передати художній зміст вокального твору».

Десяте питання: «Що відноситься до артистичних умінь?» у половини студентів викликало складнощі, а іншій половині студентів вдалося визначити декілька видів артистичних умінь: ораторські вміння; уміння

жестикулювати; мімічні вміння; пластичні вміння; вміння перевтілюватися в художній образ персонажу.

У процесі практичного дослідження на заняттях з вокального класу було проведене анкетування студентів. Анкета складалася з 15 питань. На кожне питання пропонувалось 3 варіанти відповіді: а) так; в) ні; с) не завжди.

Питання анкети

1. Чи з’являються у вас асоціативні уявлення під час виконання вокального твору?
2. Чи завжди правильно ви розумієте зміст вокального твору?
3. Чи повною мірою ви передаєте емоційний зміст вокального твору під час його виконання?
4. Чи використовуєте ви художньо-творчі вміння під час виконання вокального твору?
5. Чи подобається вам виступати перед публікою?
6. Чи подобаються вам творчі вокальні завдання підвищеної складності?
7. Чи легко ви виконуєте творчі вокальні завдання такого рівня?
8. Чи виникають у вашій уяві яскраві образи, персонажі під час розучування та виконання вокального твору?
9. Чи пропонуєте ви викладачу під час заняття свою власну інтерпретацію вокального твору?
10. Чи прагнете ви до вирішення нових, ще невідомих вам задач у процесі вокальної діяльності?
11. Чи подобається вам «співпрацювати» з публікою під час виконання вокального твору?
12. Чи завжди активно ви відгукуєтесь на поставлені викладачем творчі вокальні завдання?
13. Під час занять з вокального класу, чи відбувається у вас активне спілкування з викладачем?

14. Чи подобається вам виконувати вокальні твори дуетом, тріо, або більшою кількістю виконавців?

15. Чи в змозі ви самі собі ставити творчі, креативні завдання під час вокальної діяльності?

Питання анкети ділились на три групи. Перша група – з 1 по 5 питання; друга група – з 6 по 10 питання; третя група – з 11 по 15 питання. Метою кожної групи було виявлення трьох компонентів художньо-творчих умінь (логічного, евристичного, комунікативно-творчого):

– перша група питань була спрямована на з'ясування здатності студента до асоціативного мислення, емоційно-ціннісного ставлення до творчої вокальної діяльності, прагнення до самовираження;

– друга група питань виявляла наявність у студентів розвиненої фантазії, уяви, оригінальних дій;

– третя група питань виявляла здатність студентів до художнього та комунікативного спілкування, до творчої вокальної діяльності.

Відповіді студентів на питання анкети ми оцінювали за три-бальною системою: «так» (3), «ні» (1), «не завжди» (2).

Проведене анкетування студентів показало, що студенти досліджуваної та контрольної груп відповіли на питання майже однаково.

Отже, студенти двох груп відповіли «так» на такі питання анкети, як: «Чи з'являються у вас асоціативні уявлення під час виконання вокального твору?»; «Чи подобається вам виступати перед публікою?»; «Чи виникають у вашій уяві яскраві образи, персонажі під час розучування та виконання вокального твору?»; «Під час занять з вокального класу, чи відбувається у вас активне спілкування з викладачем?».

Відповідь «ні» студенти надали на такі питання, як: «Чи подобаються вам творчі вокальні завдання підвищеної складності?»; «Чи пропонуєте ви викладачу під час заняття свою власну інтерпретацію вокального твору?»; «Чи в змозі ви самі собі ставити творчі, креативні завдання під час вокальної діяльності?».

На решту питань студенти надали відповідь «не завжди». Такі відповіді можна пояснити недостатньою сформованістю художньо-творчих умінь або невпевненістю у своїй творчій вокальній діяльності.

Так як темою нашого магістерського дослідження є формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності, для нас важливим було перевірити ці вміння на практиці.

Після виконання розспівок на заняттях з вокального класу, студентам пропонувалося виконати декілька творчих вокальних завдань. Це були такі завдання, як:

1. Виконати програмний вокальний твір (метою цього завдання був аналіз використання студентом художньо-творчих умінь, оцінювалося творче мислення студента, легкість прояву асоціацій під час виконання вокального твору, особливості темпераменту студента, виявлення емпатії у виконані твору).

2. Розкрити зміст художнього образу вокального твору (дане завдання передбачало виявлення того, як студент розуміє зміст художнього образу вокального твору, виявляє творчу уяву, демонструє критичне мислення, проявляє творчу активність, зацікавленість у вирішенні проблемно-пошукових задач під час розучування та виконання вокального твору).

3. Запропонувати власну інтерпретацію щодо виконання вокального твору (метою цього завдання було виявлення того, як студент висловлює свою точку зору щодо інтерпретації вокального твору, демонструє творче мислення, готовність до вирішення творчих вокальних завдань, потребу до творчої вокальної діяльності).

4. Запропонувати студенту новий, невідомий вокальний твір для самостійного опрацювання (дане завдання передбачало виявлення творчої та пізнавальної самостійності при роботі над новим вокальним твором, прагнення студента до самоосвіти, саморозвитку в процесі самостійної

вокальної діяльності, уміння правильно організувати свою творчу вокальну діяльність).

5. Виконати програмний вокальний твір (дует a cappella) (дане завдання мало на меті виявлення вміння студента інтерпретувати вокальний твір у дуетному виконанні, засвоєння способів творчої вокальної діяльності, уміння чисто інтонувати, емоційно передавати зміст вокального твору, уміння діалогічного спілкування з партнером у процесі співу, прагнення до отримання конкретних результатів самостійної творчої вокальної діяльності).

Перераховані творчі вокальні завдання оцінювалися від 1 до 5 балів, залежно від точності та акуратності технічного та художнього виконання, ініціативності, співпраці та творчості студента.

Аналіз першого творчого вокального завдання – виконання програмного вокального твору, показав, що більшість студентів володіє артистичними вміннями, проявляє творче мислення, риси темпераменту, виявляє емпатію під час виконання твору, але, на жаль, студенти не завжди володіють інтерпретаційними вміннями та вмінням створювати художній образ, не виявляють легкість у прояві асоціацій під час співу.

При виконанні другого творчого вокального завдання – розкриття змісту художнього образу вокального твору, майже всі студенти проявили творчу активність, зацікавленість у вирішенні проблемно-пошукових задач під час розучування та виконання вокального твору, але не всі змогли «пропустити через себе» зміст та художній образ свого вокального твору, проявити критичне мислення та творчу уяву.

Третє творче вокальне завдання – запропонування власної інтерпретації щодо виконання вокального твору, стало складним для багатьох студентів. У результаті оцінювання виявилося, що більшість студентів ще не готова до самостійної творчої вокальної діяльності, не здатна висловлювати свою точку зору щодо інтерпретації вокального твору, демонструвати творче мислення, не готова до вирішення творчих вокальних завдань, але виявляє потребу до публічної творчої вокальної діяльності .

Четверте завдання – запропонування студенту нового, невідомого вокального твору для самостійного опрацювання, виявилося найскладнішим. Студенти показали прагнення до самоосвіти, саморозвитку в процесі самостійної вокальної діяльності, але не проявили творчу та пізнавальну самостійність при роботі над новим вокальним твором, уміння правильно організувати свою вокальну діяльність.

При виконанні п'ятого завдання – виконання програмного вокального твору (дует a cappella), більше половини студентів показали уміння чисто інтонувати, емоційно передавати зміст вокального твору, уміння діалогічного спілкування з партнером у процесі співу, прагнення до отримання конкретних результатів самостійної вокальної діяльності, але відчували складнощі під час виявлення вміння інтерпретувати вокальний твір у дуетному виконанні, засвоєння способів вокальної діяльності.

У нашому дослідженні до компонентів структури формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності ми віднесли: логічний, евристичний та комунікативно-творчий. Відповідно до змісту структурних компонентів ми розробили такі критерії оцінювання: емоційно-ціннісний, інтелектуально-смисловий, виконавсько-відтворювальний.

Відповідність компонентів структури критеріям та показникам сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва нами висвітлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Компоненти, критерії та показники сформованості художньо-творчих умінь

Компоненти	Критерії	Показники
Логічний	Емоційно-ціннісний	- мотиваційна спрямованість студента на вокальну діяльність; - емоційна захопленість студента процесом вокальної діяльності; - емоційно-ціннісне ставлення до вокальної діяльності; - прагнення до самовираження під час виконання

Продовж. табл. 2.2.

		вокальних творів.
Евристичний	Інтелектуально-смисловий	- здатність генерувати творчі ідеї; - аналізувати, порівнювати, обґрунтовувати свої дії у процесі вокальної діяльності; - розвиненість фантазії, творчої уяви, оригінальність дій під час виконання вокальних творів; - здатність до самоаналізу на заняттях з вокального класу.
Комунікативно-творчий	Виконавсько-відтворювальний	- здатність виконувати вокальні твори різних жанрів; - вміння креативно інтерпретувати вокальні твори; - вміння творчо застосовувати теоретичні знання, одночасно використовувати всі види художньо-творчих умінь у процесі вокальної діяльності; - вміння творчого та комунікативного спілкування з викладачем та уявною аудиторією на заняттях з вокального класу.

Після відвідування занять з вокального класу та спостереження за студентами у процесі вокальної діяльності, проведеного опитування, індивідуальних бесід, анкетування та творчих вокальних завдань, на основі розроблених нами компонентів, критеріїв та показників (табл. 2.2.) ми виявили три рівні сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18 – низький, середній, високий.

На *низькому рівні* (*відображально-репродуктивному)* знаходились студенти, які не виявляли інтерес до участі у вокальній діяльності та творчих досягненнях; у яких спостерігалась пасивність емоційних проявів під час виконання вокальних творів; нездатність до адекватної оцінки своєї вокальної діяльності; нерозуміння значущості набуття художньо-творчих умінь на заняттях з вокального класу. Вони не вміли образно мислити; аналізувати; використовувати аналогії під час виконання творчих вокальних завдань; проявляти артистизм під час співу. Студенти цієї групи були творчо пасивними; нездатними інтерпретувати вокальні твори; реалізувати теоретичні знання та художньо-творчі вміння у вокальній діяльності.

До *середнього рівня* (*відображально-продуктивного)* ми віднесли студентів, у яких виявлялася потреба у вокальній діяльності та творчих

досягненнях тільки за допомогою викладача; емоційність проявлялася тільки під час виконання вокальних творів, які подобались; здатність до оцінки своєї вокальної діяльності та прагнення до творчої конкуренції відбувалися при мотивації викладача. Студенти, віднесені до цього рівня, демонстрували недостатньо розвинуте творче мислення; артистичні вміння; вміння аналізувати; порівнювати, але вони могли обґрунтовувати та вербалізувати своє ставлення до творчих вокальних завдань; створювати художній образ у процесі співу; у них були слабо розвинуті фантазія та творча уява; недостатньо сформована здатність інтерпретувати вокальні твори, але вони виявляли бажання реалізувати набуті теоретичні знання та художньо-творчі вміння у вокальній діяльності.

На *високому рівні* (*відображально-творчому)* знаходились студенти, які виділялися яскраво вираженою потребою у вокальній діяльності та творчих досягненнях; емоційною захопленістю під час виконання вокальних творів; зацікавленістю у процесі набуття художньо-творчих умінь на заняттях з вокального класу; добре розвиненою здатністю до оцінки своєї вокальної діяльності; прагненням до творчої конкуренції; гнучкістю критичного та творчого мислення; вміннями використовувати аналогії та вербалізувати своє ставлення до творчих вокальних завдань; добре розвиненою фантазією та творчою уявою. Ці студенти були здатні інтерпретувати вокальні твори; генерувати творчі ідеї; творчо реалізовувати набуті теоретичні знання та художньо-творчі вміння у вокальній діяльності; використовувати різноманітні засоби музичної виразності під час виконання вокального твору; оригінально вирішувати творчі вокальні завдання.

Результати рівнів сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18 на початку практичного дослідження подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Рівні сформованості художньо-творчих умінь студентів групи ЗММ-18 та МХК-18

На початку практичного дослідження				
Рівні сформованості художньо-творчих умінь	ЗММ-18		МХК-18	
	абс.	%	абс.	%
Низький	2	33,3	2	28,6
Середній	3	50	3	42,8
Високий	1	16,7	2	28,6
Загальна кількість студентів	6	100%	7	100%

Згідно з результатами рівнів сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18, що наведені нами у процентному співвідношенні, ми створили діаграми для візуального їх сприйняття (рис.2.1.та рис. 2.2.).

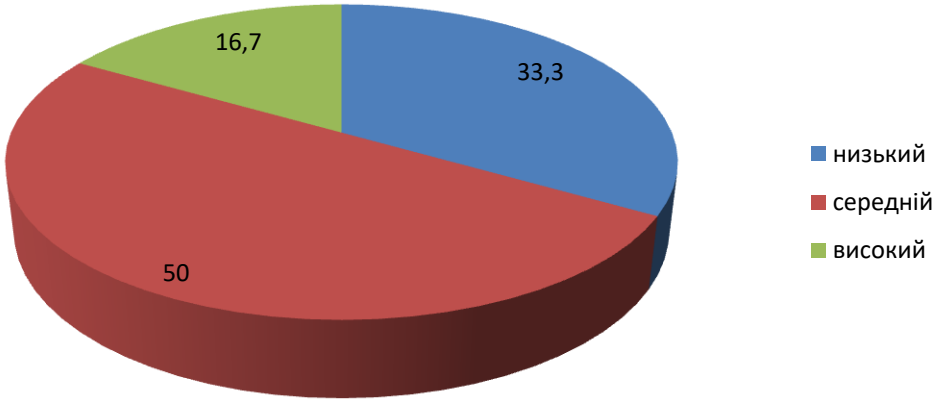

Рис. 2.1. Рівні сформованості художньо-творчих умінь студентів групи ЗММ-18 на початку практичного дослідження

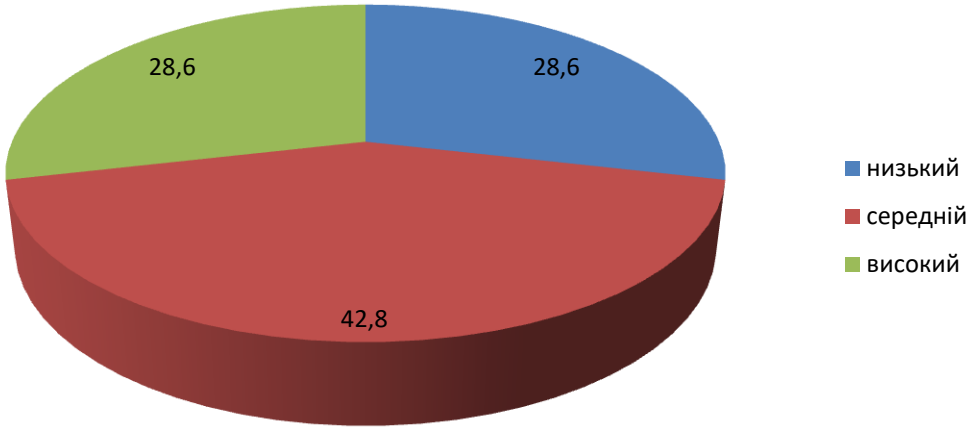

Рис. 2.2. Рівні сформованості художньо-творчих умінь студентів групи МХК-18 на початку практичного дослідження

Аналіз результатів І етапу практичного дослідження показав, що рівень сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18 майже однаковий. У двох групах переважали студенти, які знаходились на середньому рівні (50%; 42,9%).

Це дало нам підставу вважати, що викладання дисципліни «Вокальний клас» на музично-хореографічному відділенні факультету мистецтв КДПУ ведеться на належному рівні. Але, ми мусимо зазначити існування деяких проблем, які ми помітили під час констатувального етапу практичного дослідження. До них ми віднесли: недостатні теоретичні знання студентів щодо розуміння поняття «художньо-творчі вміння»; невпевненість студентів під час виконання програмних вокальних творів; недостатнє володіння вмінням інтерпретувати вокальний твір та створювати художній образ; недостатню готовність до самостійної вокальної діяльності та здатність до вирішення творчих завдань підвищеної складності. Тому, вирішення цих проблем за допомогою впровадження розроблених нами в теоретичній частині дослідження педагогічних умов, ми поклали в основу формувального етапу практичного дослідження, а саме – в програму нашої дослідної роботи.

2.2. Зміст дослідної програми

На другому етапі практичного дослідження (формувальному), який проходив протягом V-VII семестрів 2020–2021 та 2021–2022 навчальних років у студентів З/В групи ЗММ-18 ми впроваджували, розроблену нами програму дослідної роботи, на базі музично-хореографічного відділення факультету мистецтв КДПУ.

Визначені нами в теоретичній частині дослідження педагогічні умови, ми впроваджували на заняттях з вокального класу в класах професора: Н. Овчаренко, доцентів: М. Вікторової, Е. Кокаревої, Л. Косяк та старшого викладача Д. Бондаренка.

Метою цього етапу практичного дослідження була практична перевірка педагогічних умов формування художньо-творчих умінь студентів групи ЗММ-18.

Завдання дослідної роботи:

1. На основі результатів констатувальної діагностики, проведеної на І етапі практичного дослідження, здійснити аналіз процесу формування художньо-творчих умінь студентів групи ЗММ-18 під час впровадження дослідної програми на заняттях з вокального класу.
2. Впровадити, визначені нами педагогічні умови у навчальний процес студентів досліджуваної групи.
3. На основі порівняння кількісних та якісних показників відстежити динаміку сформованості художньо-творчих умінь студентів у процесі їхньої вокальної діяльності на заняттях з вокального класу, після впровадження педагогічних умов.

Основними формами дослідження були визначені:

– систематичне відвідування занять викладачів з вокального класу;

– спостереження за навчальним процесом студентів, виступами на екзаменах та творчих заходах;

– цілеспрямоване проведення занять з вокального класу (в класі доцента Л. Косяк).

Для розв'язання поставлених завдань дослідної програми ми визначили наступний комплекс провідних *методів:* спостереження; аналіз практичного досвіду викладачів; опитування; бесіди; анкетування; демонстрація; наочна ілюстрація; розспівування, вокальні вправи; аналіз і обговорення аудіо та відео записів; аналіз результатів творчих вокальних завдань.

Перш ніж почати проведення дослідної роботи в групі ЗММ-18, ми ознайомилися з завданнями навчальної дисципліни «Вокальний клас», розробленою професором Н. Овчаренко:

«За час навчання студенти повинні:

– розвинути вокально-технічні можливості голосу;

– оволодіти вокально-виконавськими навичками професійного співу (відповідно манери співу);

– опанувати вміннями здійснювати виконавський аналіз вокального твору, згідно визначених етапів;

– набути досвіду концертних виступів;

– сформувати ціннісне відношення до вокального мистецтва та вокальної педагогіки» [54, с. 3–4].

У групі ЗММ-18 (досліджуваній) у V семестрі на заняття з вокального класу (за планом навчальної програми) відведено 6 навчальних годин, у VI семестрі – 4 навчальні години, у VII семестрі – 6 навчальних годин, тоді як у групі МХК-18 (контрольній) у V семестрі відведено 17 навчальних годин і 1 методична година, у VI семестрі – 16 навчальних годин, а у VII семестрі – 16 навчальних і 2 методичні години.

У процесі ІІ (формувального) етапу практичного дослідження, протягом V, VI і VII семестрів у групі ЗММ-18 нами було проведено 10 занять з вокального класу за такими темами:

Змістовий модуль V. Положення гортані.

1. Згладжування регістрових переходів (2 год.)

Змістовий модуль VI. Артикуляційний апарат.

2. Будова та функції артикуляційного апарату (2 год.).

3. Специфіка академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку (2 год.).

4. Значення дикції у звукоутворенні, звуковеденні та художньому виконанні вокального твору (2 год.).

Змістовий модульVII. Етапи та зміст роботи над вокальним твором.

5. Сутність виконавського аналізу вокального твору (2 год.).

У процесі проведення творчих вокальних завдань ми використовували твори з індивідуальних програм студентів. Це твори українських композиторів: М. Жербіна, М. Лисенка, Я. Степового, К. Стеценка; російських композиторів: О. Варламова, М. Глінки, О. Денисьєва, М. Мусоргського; західно-європейських композиторів: Ф. Каваллі, В.-А. Моцарта, А. Скарлатті, А. Страделла; народні пісні a cappella, ансамблі та ін..

Для впровадження першої педагогічної умови ми вирішували такі *завдання:*

1. Ознайомити студентів зі змістом поняття «художньо-творчі уміння».

2. Розкрити сутність змісту інформаційно-комп’ютерних технологій та впроваджувати їх на заняттях з вокального класу.

3. Застосовувати на заняттях з вокального класу визначені нами традиційні методи навчання.

Перший етап нашого практичного дослідження показав, що знання студентів щодо розуміння сутності поняття «художньо-творчі вміння» не досить глибокі. Тому на заняттях з вокального класу для підвищення теоретичних знань студентів ми ознайомили їх з поняттями: «інтерпретація», «створення художнього образу», «артистичні вміння» та ін..

При поясненні цих нових понять ми поглиблювали знання студентів щодо інформаційно-комп'ютерних технологій та використовували їх на заняттях з вокального класу. Це були різноманітні презентації, ілюстрації, відеоматеріал, що містили у собі інформацію про композитора вокального твору або автора слів. Також, за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій, ми знайомили студентів з виконавцями вокальних творів, що вивчалися. На заняттях з вокального класу студенти переглядали виступи з концертів відомих виконавців, уривки з оперних вистав, виступи учасників різноманітних вокальних конкурсів, які яскраво виконували запропоновані студентам вокальні твори і т.д..

Процес формування художньо-творчих умінь на заняттях з вокального класу передбачав використання більшості загальновідомих методів. Тому, у процесі дослідження ми використовували такі методи, як: словесний, наочно-слуховий, стимулюючий, метод аналізу та порівняння, метод узагальнення і т.д.. Дані методи сприяли отриманню інформації щодо змісту та аналізу запропонованих студентам вокальних творів.

Для впровадження другої педагогічної умови нами було визначено наступні *завдання:*

1. Застосовувати на заняттях з вокального класу продуктивні методи навчання: дослідницький, евристичний, метод проблемного викладу.
2. Створювати проблемно-пошукові ситуації на заняттях з вокального класу.

У процесі формування художньо-творчих умінь на заняттях з вокального класу ми використовували різноманітні продуктивні методи навчання. Їх відміна від попередніх методів полягала в тому, що студентам надавалася інформація не в готовому вигляді, її треба було виділити та засвоїти самостійно. Під час розучування вокального твору ми ставили перед студентами різноманітні проблемні задачі. Це були такі завдання як: знайти інформацію про композитора або автора слів програмних вокальних творів;

розкрити художній образ цих вокальних творів; знайти різні варіанти виконань та інтерпретацій даних вокальних творів.

Для впровадження третьої педагогічної умови ми розробили такі *завдання:*

1. Організувати певну систему заходів для створення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу.

2. Впроваджувати на заняттях з вокального класу технологію, прийоми спілкування за Д. Карнегі.

Для ефективного формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва, на заняттях з вокального класу повинна бути відповідна атмосфера. Тому, для вирішення даної проблеми ми намагалися створювати здоровий емоційно-творчий психологічний клімат при роботі зі студентами.

Щоб забезпечити емоційно-творчий психологічний клімат на заняттях з вокального класу ми враховували: фізіологічні, емоційно-особистісні особливості студентів, створювали ситуації успіху протягом заняття, обирали найбільш доцільний стиль спілкування, підтримувати ініціативу студентів щодо діалогічного спілкування. Також ми намагалися враховувати бажання та вподобання студентів. Наприклад, старалися підбирати їм вокальні твори за тематикою або жанрами, які студентам більше подобалися. Задля здорового емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях ми також вважали за необхідне правильно стимулювати студента.

Задля ефективного впровадження даної педагогічної умови, ми використовували на заняттях з вокального класу технологію та прийоми спілкування за Д. Карнегі:

1. Посміхайтеся! Посмішка збагачує тих, хто її отримує, і не збіднює тих, хто її дає!

2. Пам'ятайте, що для людини звук її імені є найважливішим звуком людської мови. Якомога частіше звертайтеся до іншої людини по імені.

3. Давайте чітко і щиро визнавати хороше в інших.

4. Будьте щирими у своєму схваленні і щедрі на похвали, і люди будуть цінувати ваші слова.

5. Бажання розуміти іншу людину породжує співпрацю [32, с. 74].

Заняття з вокального класу ми проводили за темами, відповідно програмі Міністерства освіти і науки України, але на цих заняттях ми більше уваги приділяли формуванню художньо-творчих умінь у процесі вокальної діяльності студентів та впровадженню визначених нами педагогічних умов.

Отже, розглянемо приклад заняття з вокального класу, на якому ми намагались комплексно впроваджувати, визначені в теоретичній частині нашого дослідження, педагогічні умови.

План-конспект

індивідуального заняття з вокального класу

магістра гр. ЗММм-16 Кушнір Анни, клас доцента кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Косяк Л. І., зі студентом групи ЗММ-18 Усом Михайлом.

Тема: Специфіка академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку

Мета:

дидактична: ознайомити студента зі специфікою академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку; поглибити його знання щодо сутності понять «художньо-творчі вміння»; «створення художнього образу»; «артистичні вміння»; «інтерпретація»; «інформаційно-комп’ютерні технології»; закріпити отримані теоретичні знання щодо формування художньо-творчих умінь у процесі виконання вокальних творів.

розвиваюча: розвивати академічну манеру співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку; творчу уяву, фантазію; творче мислення; художньо-творчі вміння: інтерпретувати вокальний твір, створювати художній образ вокального твору, артистичні вміння.

виховна: виховувати любов до української пісні, до вокального мистецтва засобами яскравих прикладів академічного виконання; інтерес до

творчості композиторів К. Стеценка, П. Майбороди; потребу у вокальній діяльності.

Основні завдання:

– поповнити теоретичні знання студента щодо специфіки академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку; поглибити знання студента щодо сутності поняття «художньо-творчі вміння»; ознайомити зі стильовими особливостями творчості композиторів К. Стеценка та П. Майбороди;

– формувати художньо-творчі вміння студента у процесі роботи над вокальними творами;

– перевірити засвоєні студентом знання з теми заняття.

Методи: словесний, наочно-слуховий, метод аналізу та порівняння, метод узагальнення; дослідницький, евристичний, метод проблемного викладу; ілюстративний метод; метод створення проблемних ситуацій, постановки навчальних проблем; метод діалогічного спілкування; методи стимулювання: (емоційно-образне подання інформації із застосуванням відео та аудіо матеріалів); метод «занурення» у середовище художніх образів і музично-естетичних цінностей; метод художньо-виконавського аналізу вокального твору; метод аналізу музичного тексту; метод аналізу словесного тексту і його змісту; метод аналізу вокально-технічних труднощів; метод підготовленої презентації; метод артистичного наслідування; метод використання вокальних вправ; метод художнього прочитання літературного тексту; метод ритмічного варіювання; метод уявної аудиторії; метод виконавського показу; метод інсценування.

Тип заняття: поглиблення в тему.

Обладнання: фортепіано, ноутбук, музичний центр.

Наочний матеріал: портрети композиторів, ілюстрації до пісень: муз. К. Стеценка, сл. С. Черкасенка «Ой чого ти, дубе»; муз. П. Майбороди, сл. А. Малишка «Київський вальс».

Список використаної літератури:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.

2. Егорычева М. И. Упражнения для развития вокальной техники. Киев : Музична Україна, 1980. 117 с.

3. Київський вальс : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення 03. 02. 2021).

4. Косяк Л.І. Питання формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокально-виконавської діяльності : *Наукові записки*. *Сер. Педагогічні науки* / Ред. кол. : В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. 2021. Вип. 197. С. 120–124.

5. Луканин В. М. Обучение и воспитание молодого певца. Ленинград : Музыка, 1977. 85 с.

6. Майборода Платон Іларіонович : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення: 04.01. 2021).

7. Методичні поради з питань організації самостійної роботи студентів з сольного співу, вокальної майстерності та постановки голосу (на допомогу співакам-початківцям) : веб-сайт. URL: https://kmvd.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/15/2018/04/3.pdf (дата звернення: 11.02. 2021).

8. Стеценко Кирило Григорович : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 12. 03. 2021).

9. Шинтяпіна І. В. Формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музики у процесі диригентсько-хорової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 29 с.

Хід заняття

Організаційний момент: створення емоційно-творчого психологічного клімату на занятті, налагодження контакту зі студентом, оголошення теми заняття, настроювання студента на творчий робочий лад.

Актуалізація опорних знань: підготовка до роботи дихального та голосового апаратів: виконання комплексу дихальних вправ.

Комплекс вправ (за системою В. Луканіна)

Мета: підготувати дихальний апарат до співу, звільнити тіло від надмірної напруги та затисків.

1. Активно (через рот) взяти дихання, а на видиху говорити склад так-так-так… Говорити це, «відчуваючи» біля коріння передніх зубів «шпаринку» між двома передніми зубами, через яку проходить ниточка звуку. Язик дрібно вдаряє по твердому піднебінню біля коренів верхніх різців. Нижня щелепа вільна. Підключити уяву: тверде піднебіння, по якому вдаряє язик, дуже високе, як купол храму, тому звук «А» (у складі «так») виходить об'ємний, гарний, як голос людини, яка говорить у храмі. Слідкувати, щоб дихання було плавне, без поштовхів.

2. Взяти носом глибоке дихання, а видих – через рот голосно і дуже активно, щоб різко і швидко «впав» обсяг повітря у грудях. Цей «стогін» при видиху можна порівняти зі звуком із зітханням великої тварини в хліві. Або уявити собі, що груди – це бочка, в якій резонує ваш стогін. Звук – «стогін» впирається у верхні зуби, при цьому на губах повинно з'явитися відчуття лоскотання (вібрація). У цій вправі теситура стогону-голосу повинна бути зручною для виконавця, десь на нижньому регістрі.

3. Глибокий видих ротом. На видиху, в зручній теситурі протягнути звук «М». Губи злегка зімкнені, не стиснуті. Руки стежать за диханням. Звук повинен відгукнутися у грудях, в голові, «заповнити вас» своїм обсягом. Горло широке, з'єднує два резонатора: голову і груди. Звук протяжний. Потім замінити звук «М» на «Н», «В», «З». Вимоги та умови такі ж, як на звуці «М».

4. Треба задути уявну свічку. Покласти долоні рук на ребра. Вдихнути і почати «дути на свічку». Повітря з легень виходить поступово і плавно, ребра не втягуються миттєво, а поступово, по мірі видування. Така ж природність видиху повинна бути і в співі, коли взяте повітря повинно

розподілятися на всю фразу, а не скидатися на перших її звуках. Ця вправа дає гарне уявлення про дихальні процеси у співі, координацію всіх процесів. Виконувати її частіше, робити не поспішаючи, уважно. Іноді її можна зробити серед співу, щоб перевірити правильність своїх відчуттів. Ще один важливий момент. Між вдихом і моментом видиху відбувається секундна затримка – перебудова з вдиху на видих. Затримка, але не зупинка! Ця крихітна пауза дуже важлива. Головне, щоб ця пауза залишалася такою ж миттєвою та природною, так само чітко переключала ваш вдих на видих і в співі. Ще необхідно звернути увагу на губи. Коли «дуємо на свічку», губи мають активізуватися рівно настільки, щоб направити потік повітря (особливо верхня губа), та зробити дію: «задути свічку». Головне – природність і гармонійність, ніяких зайвих зусиль, затиснення.

Розспівування студента в межах двох октав: від Ля великої до Мі1 (за методикою М. Єгоричевої).

Вправа №1. Розспівування з закритим ротом на звук «М» та на склад «Ля» по тонам вниз (рис.2.3.). Мета: підготовка голосового апарату до фонації, спів на опорі дихання, досягнення чистої інтонації:

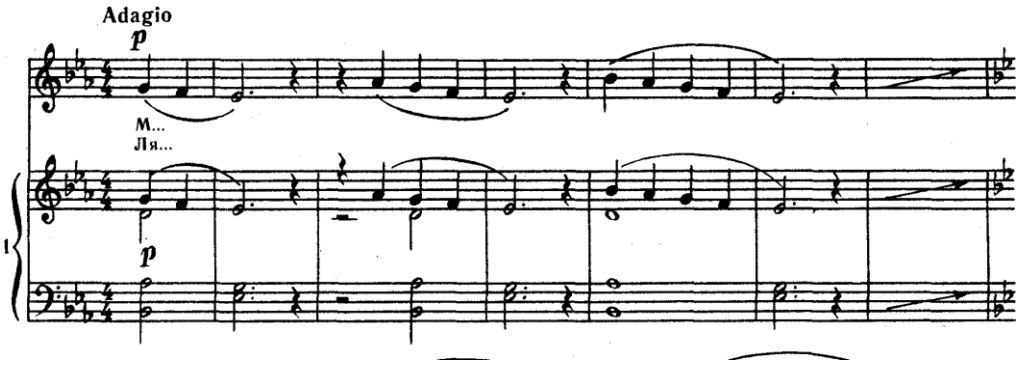

Рис. 2.3. Вправа на розвиток співацького дихання та чистої інтонації

Вправа №2. На звуки «І» та «Є» (рис 2.4.). Мета: досягнення однотембральності співу голосних, співу на опорі дихання, фіксації звуку у резонаторах:

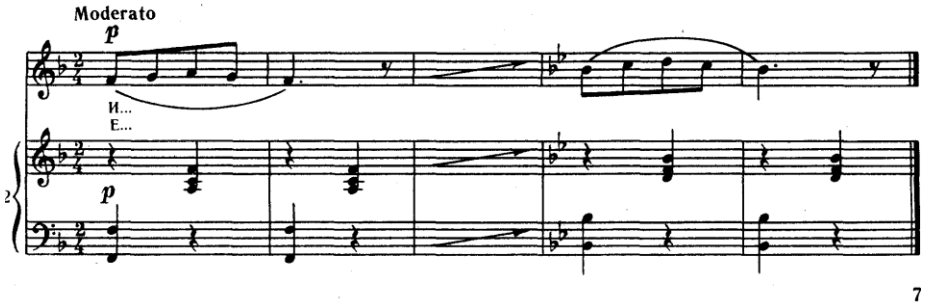

Рис. 2.4. Вправа на досягнення однотембральності співу голосних, співу на опорі дихання, фіксації звуку у резонаторах

Вправа №3. На звук «А» (рис. 2.5.). Мета: досягнення академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку, інтонаційної точності, відпрацювання штриха *legato,* розвиток співацького дихання:

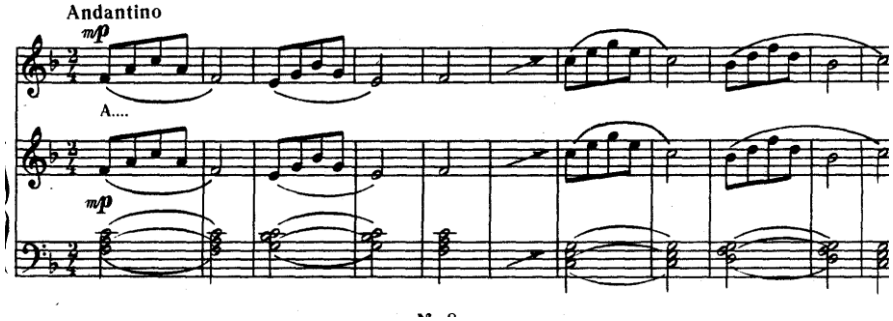

Рис. 2.5. Вправа на досягнення академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку

Вправа №4. Мелодичний пасаж на звук «Є» та склад «До» (рис. 2.6.). Мета: відпрацювання легкості та рухливості голосу, точної атаки звуків, чіткості кожного з них:

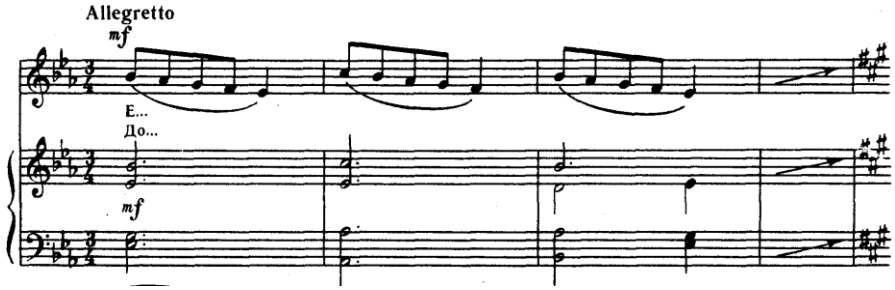

Рис. 2.6. Вправа на відпрацювання легкості та рухливості голосу, точної атаки звуку

Вправа №5. На склади «До», «Да», «Де», звук «А» на *legato і staccato* (рис. 2.7.). Мета: відпрацювання прийомів *legato і staccato,* стійкості співацької позиції:

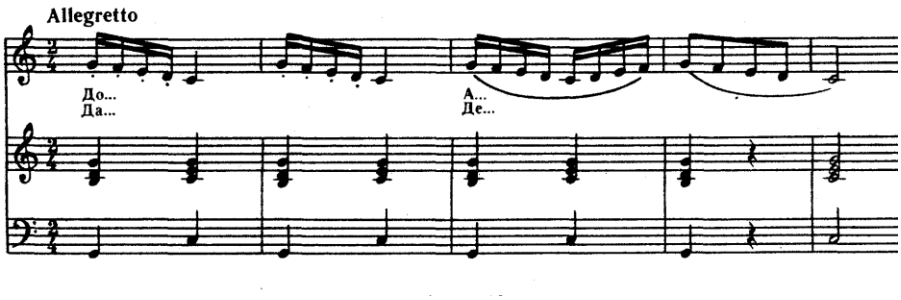

Рис. 2.7. Вправа на відпрацювання прийомів *legato і staccato,* стійкості співацької позиції

Інші вправи можна побачити в додатку А.

Сприйняття нової теми: використовуючи традиційні методи навчання, ознайомити студента зі специфікою академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку; пригадати та надати більш ширше тлумачення понять: «художньо-творчі вміння»; «створення художнього образу»; «артистичні вміння»; «інтерпретація»; «інформаційно-комп'ютерні технології».

Повідомлення інформації з нової теми. Особливість *академічної манери співу з притаманним їй прикриттям і зібраністю звуку* полягає в специфічній вокальній позиції, яку часто називають оперною, або класичною. Академічний вокал характеризується «вихованням» голосів за класичними принципами. Він відрізняється використанням вокальних прийомів і засобів як-от «прикриття» звука, носо-зубний резонанс, головне резонування, однорідне звучання голосу протягом усього діапазону (близько двох октав).

Академічний вокал відрізняється співом на «легкому позіху», утворюючи в роті купол, піднімаючи м'яке піднебіння й округлюючи голосні. Вокалісти досягають посилення звуку завдяки дихальному тиску в резонаторі. Нижня щелепа й корінь язика опускаються, піднебінна завіса розтягується. Так виходить гучний, яскравий звук.

Класичний вокал має велику кількість технік та прийомів, розглянемо декілька з них:

– філірування звуку (прийом використовується, коли потрібен плавний перехід звуку до нюансу *piano* або *forte.* Він потребує гарного володіння технікою дихання);

– кантилена (виконання, яке відрізняється мелодійністю, наспівністю, коли звук ллється плавно, без переривання);

– колоратура (стиль класичного виконання, у якому часто використовують складні за технікою вокальні прийоми. Це переходи з грудного регістру на головний, мелізми. Виконавець колоратурного вокалу звучить плавно й рівно у всіх регістрах, видає яскравий та насичений звук);

– декламаційний, речитатив (наближений до інтонацій мовлення). Виконавець вимовляє в музичному рівні, що робить речитатив схожим із розмовою або піснею. У речитативі зберігаються декламаційні інтонації: виконавець оповідає, запитує, спонукає до дій, вигукує.

Художньо-творчі вміння у процесі вокальної діяльності – це синтез властивостей особистості, які у своїй сукупності та динамічному розвитку зумовлюють реалізацію його особистісного творчого потенціалу під час вокальної діяльності.

Уміння створювати художній образ у процесі вокальної діяльності висуває особливі вимоги до виконавця для створення якісного образного вокального продукту. У першу чергу, при його формуванні необхідно задіяти таку категорію, як музичне мислення, що виступає способом формування особистості.

Артистичні вміння – це вміння, які призначені передавати емоційну інформацію за допомогою мови жестів, міміки та інтонацій. Артистизм є корисною, вродженою людською якістю, яка супроводжує її у повсякденному житті та, іноді, і в професійній діяльності. Тож уміння демонструвати або, навпаки, стримувати свої емоції є проявом артистизму.

Інтерпретація – це виконання, що охоплює різноспрямовані й різнофункціональні види діяльності: аналіз, порівняння, систематизацію і, безпосередньо, виконавство. Їй характерні два основних направлення:

ретроспективне вивчення творів мистецтв та особлива духовна діяльність особистості, котра включає досвід спілкування інтерпретатора з твором мистецтва.

Інформаційно-комп'ютерні технології – це технології навчання, де використовується комп'ютер. Інформаційно-комп'ютерні технології навчання (ІКТ) у ЗВО – це процес підготовки та передачі інформації студенту за допомогою комп'ютера.

Робота над вокальними творами.

Мета: оволодіння художньо-творчими вміннями на прикладі високохудожніх вокальних творів.

Муз. К. Стеценка, сл. С. Черкасенка «Ой чого ти, дубе»

(портрет композитора подано в додатку Б, ноти – в додатку В).

Кирило Григорович Стеценко (1882-1922) – український композитор, диригент і громадський діяч. До його доробок відносяться ще такі твори, як: «Заповіт», «Сон», «Єднаймося», «Рано-вранці новобранці». У його творчості важливе місце посідають солоспіви (понад 30) на слова Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, О. Олеся та ін.. Багатогранна хорова музика К. Стеценка: церковні твори (дві літургії, панахида), кантати, хори («Усе жило», «Веснонько-весно», «То була тихая ніч» та інші), a cappella та з фортепіанним супроводом, обробки українських народних пісень. Музика до п'єс («Сватання на Гончарівці», «Про що тирса шелестіла», «Бувальщина»), опери (не закінчені «Полонянка», «Кармелюк»), драматична сцена «Іфіґенія в Тавриді», «Гайдамаки», дитячі опери («Івасик-Телесик», «Лисичка, Котик і Півник»). К. Стеценко – автор шкільних співаників.

Спиридон Феодосійович Черкасенко (1876-1940) – автор чудових збірок поезій, оповідань, драм, романів. Він стоїть в одному ряду з такими визначними літературними постатями, як: В. Винниченко, М. Вороний, О. Олесь, М. Чернявський, Г. Чупринка. Блискучий лірик, поет української весни й осені, співець весняних ранків і літніх ночей. Його цикл «Симфонія ночі», «Серенади», «Романси», «Тихої ночі» є симбіозом мистецтва

поетичного слова з мистецтвом музики і барв. Вся поезія мелодійна й пісенна. Багато його віршів стали народними піснями («В чаду кохання», «Над річкою», «Ніч», «Ой чого ти, дубе»). На слова поета писали музику Я. Батюк, М. Гайворонський, К. Стеценко, Я. Ярославенко та ін. українські композитори. *Доповідь про життєвий та творчий шлях Кирила Стеценка та Спиридона Черкасенка була продемонстрована студентом за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій*. (Впровадження другої педагогічної умови з використанням дослідницького методу).

Завдання: працювати над художньо-творчими вміннями, художнім виконанням вокального твору.

Методи роботи над піснею К. Стеценка та С. Черкасенка «Ой, чого ти, дубе»:

– словесний (бесіда зі студентом щодо змісту та характеру вокального твору);

– стимулюючий (налаштування на позитивний лад за психологією спілкування Д. Карнегі; емоційно-образне подання інформації із застосуванням відео та аудіо матеріалів);

– метод діалогічного спілкування;

– метод аналізу музичного тексту;

– метод аналізу літературного тексту і його змісту;

– метод аналізу вокально-технічних труднощів;

– метод художньо-виконавського аналізу вокального твору (аналіз використання студентом усіх видів художньо-творчих умінь під час виконання вокального твору, робота над помилками);

– метод ілюстрації (візуалізація художнього змісту вокального твору);

– дослідницький метод (знаходження інформації про жанр пісні, композитора та автора слів вокального твору);

– метод художнього прочитання літературного тексту;

– метод підготовленої презентації.

Аналіз роботи над твором

На початку заняття студент був дещо затиснений та невпевнений. При допомозі комплексу дихальних вправ за методикою В. Луканіна та розспівування, нам вдалося зняти напругу студента. Від студента вимагалися: чітке володіння прийомами *legato* і *staccato* та контрастне їх використання; легкість та рухливість голосу; активне виконання динаміки; інтерпретація кожного куплету пісні у відповідності до задуму автора; виявлення артистичних умінь на етапі художнього виконання вокального твору. Даний вокальний твір має три куплети. Кожен з них має свій зміст, настрій та характер. На початку роботи з твором Михайло не зовсім чітко усвідомлював настрій кожного куплету, емоційний розвиток художнього образу, не дотримувався потрібної динаміки, штрихів та емоційних акцентів. Попрацювавши, над співацькою поставою, диханням, опорою звуку, фразуванням ми домоглися чіткого виконання Михайлом прийомів *legato* та *staccato*, кращої рухливості його голосу.

Після проведення бесіди з впровадженням методу діалогічного спілкування зі студентом, ми змогли висвітлити та донести до студента сутність змісту та характеру даного вокального твору, що допомогло йому правильно інтерпретувати кожен куплет пісні.

Використовуючи стимулюючий метод у вигляді емоційно-образного подання інформації із застосуванням відео матеріалів та метод ілюстрації, ми змогли пробудити у студента певні асоціації, почуття, які допомогли йому створити художній образ під час виконання вокального твору. Студент мав змогу співставити своє виконання з виконанням високопрофесійних виконавців та звернути увагу на свої помилки.

Після роботи над технічними труднощами в пісні, Михайло почав демонструвати більш чітке та емоційне дотримання динамічних відтінків та емоційних акцентів у творі.

Впроваджуючи метод художньо-виконавського аналізу вокального твору, ми мали змогу ще раз нагадати студенту про усі види художньо-

творчих умінь та попрацювати над ними. У процесі впровадження даного методу, ми створювали проблемно-пошукову ситуацію та пропонували Михайлу декілька творчих завдань: розповісти, які образи, картини, асоціації виникають в уяві під час виконання цього твору; подумати, якою поведінкою, якими своїми діями він проявлятиме артистизм під час виконання цієї пісні перед публікою. Дані завдання спонукали студента до активної вокальної діяльності, стимулювали його та наштовхували на якісне виконання поставлених перед ним завдань.

Після проведеної роботи, Михайлу вдалося чітко виконати усі поставлені перед ним завдання. Найважчим було виконати усі виправлення та зауваження, які були опрацьовані і вплинули на активне формування художньо-творчих умінь студента.

Муз. П. Майбороди, сл. А. Малишка «Київський вальс»

(портрет композитора подано у додатку Г, ноти – в додатку Д**).**

Платон Іларіонович Майборода (1918-1989) – український композитор, народний артист УРСР, лауреат Державної премії УРСР імені Т. Шевченка, народний артист СРСР. Автор численних пісень і хорів, обробок народних пісень, а також ліричних пісень, у тому числі «Рушничок», «Якщо ти любиш», «Ми підем де трави похилі», «Київський вальс». У творчому доробку також музика до драматичних спектаклів, а також до фільмів. Його хорові твори, ліричні пісні, симфонічна музика були записані з хором і симфонічним оркестром Держтелерадіо і є золотим фондом та надбанням держави.

«Київський вальс» – це лірична пісня. Вірші надруковані у збірці А. Малишка «Що записано мною» (1956). У радянські часи пісня вважалася неофіційним гімном Києва, а мелодія приспіву багато років була позивним радіостанції «Промінь».

Пісню П. Майборода та А. Малишко написали у подарунок студентам Київського медичного інституту до випускного. В листі до А. Малишка ті

висловили бажання мати особливу пісню на згадку про столицю. Співавтори написали її буквально за добу.

Її виконували Хорова капела Українського радіо під керівництвом Ю. Таранченка, (солісти М. Фокін, М. Шевченко); Ю. Гуляєв; С. Клочкова-Коваленко; Н. Шелепницька; А. Мокренко; С. Козак і В. Гуров; Л. Маковецька й О. Трофимчук, Д. Гнатюк та ін. (додаток Е).

Класичним виконанням та аранжуванням «Київського вальсу» вважається запис дуету М. Шевченка і М. Фокіна (куплети – чоловічий та жіночий вокал в унісон, приспів – хор).

Пісня звучить у х/ф «Киянка». У 1975 році у телевізійному фестивалі «Пісня року» була виконана А. Мокренком.

«Київський вальс» іноді плутають з піснею «Києве мій», написаної в 1962 році композитором І. Шамо на слова поета Д. Луценка (*знаходження даних про композитора та історію написання твору було дослідницьким завданням студента. На занятті студентом була представлена доповідь за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій).*

Завдання: працювати над створенням художнього образу, артистичними вміннями під час виконання вокального твору.

Методи роботи над «Київським вальсом» П. Майбороди, А. Малишка:

– метод аналізу музичного тексту;

– метод аналізу словесного тексту і його змісту;

– метод аналізу вокально-технічних труднощів (чітка дикція; чистота інтонування мелодії пісні; робота над гармонійним, злагодженим, ансамблевим виконанням твору дуетом і т. д.);

– метод художньо-виконавського аналізу вокального твору;

– дослідницький метод (знаходження інформації про композитора твору, історію його написання; знаходження відеоматеріалів високохудожнього виконання вокального твору для повного відчуття глибини художнього змісту пісні);

– метод наслідування (візуалізація художнього змісту вокального твору засобами інформаційно-комп'ютерних технологій задля порівняння своєї інтерпретації твору та високопрофесійного його виконання);

– метод діалогічного спілкування;

– метод виконавського показу;

– метод підготовленої презентації;

– метод ілюстрації (додаток Ж);

– метод художнього прочитання літературного тексту;

– метод «занурення» у середовище художніх образів.

Аналіз роботи над твором

Пісню «Київський вальс» Михайло Ус виконував у дуеті з Віктором Венгрусом – теж студентом класу доцента Л. Косяк, групи ЗММ-18. Перед ними стояли такі завдання: домогтися гармонійного, злагодженого, ансамблевого виконання твору в дуеті; створення художнього образу та артистизму під час виконання вокального твору; чіткого виконання усіх технічних ремарок, зазначених у нотному тексті. Під час роботи над піснею, у студентів виникли складнощі з інтонаційним та ансамблевим виконанням твору. Використовуючи метод аналізу вокально-технічних труднощів, ми попрацювали окремо над кожною партією студентів. У кожній з них ми звернули увагу на всі акценти, на інтонаційні, артикуляційні, динамічні складнощі твору. Після проведеної роботи, студентам вдалося продемонструвати злагоджене ансамблеве виконання пісні.

Створюючи проблемно-пошукову ситуацію, студентам було запропоновано завдання знайти матеріал високохудожнього виконання даного вокального твору. На занятті, використовуючи метод художньо-виконавського аналізу твору та метод наслідування, студенти мали змогу порівняти свою інтерпретацію пісні та чужу. Студентам пропонувалося проаналізувати своє виконання та самостійно виявити помилки, над якими ми працювали згодом, у процесі роботи.

Також, візуалізація вокального твору засобами інформаційно-комп'ютерних технологій допомогла студентам якомога глибше відчути художній зміст пісні, що сприяло ефективному створенню художнього образу та прояву артистизму під час виконання вокального твору.

Осмислення та систематизація знань:

– відпрацьовувати всі згадані на занятті види художньо-творчих умінь;

– опрацювати всі зауваження і рекомендації, дані на занятті, проаналізувати своє виконання даних вокальних творів, виявити помилки, та намагатися самостійно їх виправити.

Домашнє завдання:

Ретельно проаналізувавши дані вокальні твори, на наступному занятті запропонувати власні інтерпретації щодо їх виконання, план роботи над створенням художнього образу програмних творів з використанням арсеналу артистичних умінь.

Дослідна робота показала, що впровадження визначених нами педагогічних умов, а саме: засвоєння змісту художньо-творчих умінь із застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій та методів навчання; створення проблемно-пошукових ситуацій у процесі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з вокального класу; забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу сприяє ефективному формуванню художньо-творчих умінь студентів у процесі їхньої вокальної діяльності.

2.3. Результати практичного дослідження

На заключному етапі практичного дослідження, для аналізу ефективності проведеної нами дослідної роботи, ми провели контрольну перевірку знань студентів за допомогою анкетування та творчих вокальних завдань. Для порівняння результатів було взято 2 групи: МХК-18, яка

працювала за звичайною програмою, і ЗММ-18, яка працювала за нашою дослідною програмою, зміст якої полягав у впровадженні педагогічних умов формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процес вокальної діяльності.

Для отримання і порівняння результатів рівня сформованості художньо-творчих умінь були проведені наступні завдання:

– повторне анкетування;

– повторне виконання творчих вокальних завдань.

Під час проведення анкетування виявилося, що середній бал у студентів дослідної групи щодо теоретичних знань з питань формування художньо-творчих умінь дещо підвищився.

У процесі виконання творчих вокальних завдань на заняттях з вокального класу у групах ЗММ-18 та МХК-18 стали помітними позитивні зміни, але у досліджуваній групі вони були дещо кращими, ніж у контрольній. Студентам пропонувалося виконати ті самі 5 завдань, але у процесі роботи з іншими вокальними творами.

1. Виконати інший програмний вокальний твір.
2. Розкрити зміст художнього образу цього твору.
3. Запропонувати власну інтерпретацію виконання вокального твору.
4. Запропонувати студенту новий, невідомий вокальний твір для самостійного опрацювання.
5. Виконати програмний вокальний твір (дует a cappella).

Аналіз першого творчого вокального завдання показав, що більшість студентів досліджуваної групи не лише володіє артистичними вміннями, проявляє творче мислення, риси темпераменту, виявляє емпатію під час виконання твору, але, краще, ніж студенти контрольної групи володіє інтерпретаційними вміннями та вмінням створювати художній образ, виявляє легкість у прояві асоціацій під час співу.

При виконанні другого творчого вокального завдання більшість студентів проявила творчу активність, зацікавленість у вирішенні проблемно-пошукових задач під час розучування та виконання вокального твору, змогла «пропустити через себе» зміст та художній образ свого вокального твору, проявити критичне мислення та творчу уяву.

Під час повторного виконання третього творчого вокального завдання у студентів не виникло особливих труднощів. У результаті оцінювання виявилося, що більша половина студентів досліджуваної групи готова до самостійної вокальної діяльності, краще за студентів контрольної групи здатна висловлювати свою точку зору щодо інтерпретації вокального твору, демонструвати творче мислення, готова до вирішення творчих вокальних завдань та виявляє потребу у публічній вокальній діяльності .

Виконання студентами четвертого завдання виявило значні позитивні зрушення у їхній вокальній діяльності. Студенти досліджуваної групи показали більше прагнення до самоосвіти, саморозвитку в процесі самостійної вокальної діяльності, проявили творчу та пізнавальну самостійність при роботі над новим вокальним твором, уміння правильно організувати свою вокальну діяльність на відміну від студентів контрольної групи.

При виконанні п’ятого завдання студенти групи ЗММ-18 краще за студентів групи МХК-18 показали вміння чисто інтонувати, емоційно передавати зміст вокального твору, уміння діалогічного спілкування з партнером у процесі співу, прагнення до отримання конкретних результатів самостійної вокальної діяльності. Студенти на належному рівні виявляли вміння інтерпретувати вокальний твір у дуетному виконанні, засвоєння способів вокальної діяльності.

Аналіз екзамену з вокального класу у студентів групи ЗММ-18 показав дещо вищий рівень сформованості художньо-творчих умінь, ніж на початку дослідної роботи. Студенти краще змогли впоратись із хвилюванням, яскраво

продемонструвати артистизм, уміння інтерпретувати та створювати художній образ під час перебування на сцені.

Розроблена нами дослідна програма показала, що впровадження на заняттях з вокального класу методів, прийомів та педагогічних умов ефективно сприяє підвищенню рівня сформованості художньо-творчих умінь у студентів групи ЗММ-18.

У показниках рівнів сформованості художньо-творчих умінь спостерігалася динаміка в обох групах. Але, у студентів групи ЗММ-18 вона була помітніша, ніж у студентів групи МХК-18. Дані в кінці практичного дослідження ми надаємо в табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості художньо-творчих умінь у студентів груп ЗММ-18 та МХК-18

В кінці практичного дослідження				
Рівні сформованості художньо-творчих умінь	ЗММ-18		МХК-18	
	абс.	%	абс.	%
Низький	0	0	1	14,3
Середній	4	66,7	4	57,1
Високий	2	33,3	2	28,6
Загальна кількість студентів	6	100	7	100

Порівняння рівнів сформованості художньо-творчих умінь на початку і в кінці практичного дослідження у % подано в табл. 2.5.

Таблиця 2.5.

Порівняння рівнів сформованості художньо-творчих умінь на початку та в кінці практичного дослідження у студентів обох груп у %

Рівні сформ-сті	На початку дослідження		В кінці дослідження		Різниця	
	ЗММ-18	МХК-18	ЗММ-18	МХК-18	ЗММ-18	МХК-18
	%	%	%	%	%	%
Низький	33,3	28,6	0	14,3	- 33,3	- 14,3
Середній	50	42,8	66,7	57,1	+ 16,7	+ 14,3
Високий	16,7	28,6	33,3	28,6	+ 16,6	0

Отже, у групі ЗММ-18, де було впроваджено розроблену нами дослідну

програму, спостерігалася позитивна динаміка. На низькому рівні у групі ЗММ-18 не залишилося жодного студента, на середньому – 66,7% студентів, на високому – 33,3 % студентів. У групі МХК-18 на низькому рівні знаходилось 14,3 % студентів, на середньому – 57,1 %, на високому – 28,6 % студентів. Це свідчить про те, що впроваджена нами дослідна програма сприяла підвищенню рівня сформованості художньо-творчих умінь у студентів групи ЗММ-18.

Спираючись на результати практичного дослідження, ми можемо стверджувати про ефективність впровадженої нами дослідної програми щодо формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності.

Висновки до розділу 2

У практичній частині дослідження подано аналіз стану сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18 у процесі їхньої вокальної діяльності; зміст дослідної програми; результати практичного дослідження.

На І етапі практичного дослідження (констатувальному), ми використовували такі методи: відвідування та аналіз занять з вокального класу; спостереження за вокальною діяльністю студентів на заняттях з вокального класу, міжсесійних контролях, екзаменах, концертах і творчому конкурсі; бесіди; опитування; анкетування; творчі вокальні завдання, проаналізували початковий рівень сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18. Нами було виявлено три рівні сформованості художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва: низький (відображально-репродуктивний), середній (відображально-продуктивний), високий (відображально-творчий), за такими критеріями, як: емоційно-ціннісний, інтелектуально-смисловий, виконавсько-відтворювальний.

Аналіз результатів І етапу практичного дослідження показав, що рівень сформованості художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 та МХК-18 майже однаковий. У двох групах переважали студенти, які знаходились на середньому рівні (50%; 42,8%).

Це дало нам підставу вважати, що викладання дисципліни «Вокальний клас» на музично-хореографічному відділенні факультету мистецтв КДПУ ведеться на належному рівні. Але, ми зазначили існування деяких проблем. До них ми віднесли: недостатні теоретичні знання студентів щодо розуміння поняття «художньо-творчі вміння»; невпевненість студентів під час виконання програмних вокальних творів; недостатнє володіння вмінням інтерпретувати вокальний твір та створювати художній образ; недостатня готовність до самостійної вокальної діяльності та здатність до вирішення творчих завдань підвищеної складності. Тому, вирішення цих проблем за допомогою впровадження розроблених нами в теоретичній частині дослідження педагогічних умов, ми поклали в основу ІІ етапу практичного дослідження, а саме – в програму дослідної роботи.

На ІІ (формувальному) етапі практичного дослідження ми впроваджували такі педагогічні умови, як: засвоєння змісту художньо-творчих умінь із застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій та методів навчання; створення проблемно-пошукових ситуацій у процесі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з вокального класу; забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу.

На заняттях з вокального класу ми працювали над формуванням у студентів художньо-творчих умінь під час виконання творів українських та зарубіжних композиторів, народних пісень без супроводу, дуетів – a cappella і в супроводі, використовуючи визначені нами педагогічні умови та методи дослідної програми.

У кінці нашого практичного дослідження показники рівнів сформованості художньо-творчих умінь студентів досліджуваної групи

ЗММ-18 стали дещо вищими за показники рівнів сформованості студентів контрольної групи МХК-18. Порівняно з початком практичного дослідження *низький рівень* у студентів досліджуваної групи зменшився на 33,3%, таким чином на низькому рівні у цій групі не залишилось жодного студента; *середній рівень* виріс на 16,7%; *високий* – на 16,6%. У студентів контрольної групи *низький рівень* зменшився на 14,3%; *середній рівень* виріс також на 14,3 %; показники високого рівня залишилися без змін.

Отже, запропонована і апробована нами програма дослідної роботи, яка дала позитивні результати, може мати безпосередній вихід до практики організації процесу формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої музично-педагогічної освіти.

ВИСНОВКИ

1. За допомогою вивчення та аналізу психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження ми надали науково-теоретичне обґрунтування сутності поняття «художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності». Ми визначили, що художньо-творчі вміння майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності – це синтез властивостей особистості, які у своїй сукупності та динамічному розвитку зумовлюють реалізацію його особистісного творчого потенціалу під час вокальної діяльності.

2. Ми розглянули вагомі принципи цілісної педагогічної системи, які впливають на формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва – це принцип цілісності сприйняття вокального твору, принцип емоційної насиченості вокальної діяльності, принцип особистісно-зорієнтованого підходу до вокального навчання, принцип образності, принцип небуденності та принцип творчого напруження. До компонентів структури художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва ми віднесли: логічний, евристичний та комунікативно-творчий. Критеріями сформованості цих компонентів ми визначили: емоційно-ціннісний, інтелектуально-смисловий, виконавсько-відтворювальний.

3. Ми визначили такі педагогічні умови формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності, як: засвоєння змісту художньо-творчих умінь із застосуванням інформаційно-комп’ютерних технологій та методів навчання; створення проблемно-пошукових ситуацій у процесі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з вокального класу; забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу.

4. На І (констатувальному) етапі практичного дослідження ми дослідили формування художньо-творчих умінь студентів груп ЗММ-18 З/В та МХК-18 Д/В музично-хореографічного відділення факультету мистецтв КДПУ у процесі їхньої вокальної діяльності, яке дало нам зрозуміти, що у студентів художньо-творчі вміння сформовані не на достатньому рівні. На ІІ (формувальному) етапі практичного дослідження ми впровадили у дослідну програму, яка здійснювалась в групі ЗММ-18, педагогічні умови формування художньо-творчих умінь студентів.

5. Проведений нами аналіз дослідної роботи засвідчив, що показники рівнів сформованості художньо-творчих умінь у студентів групи ЗММ-18 стали дещо вищими за показники рівнів сформованості студентів групи МХК-18.

Отже, проведене нами практичне дослідження показало, що процес формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності дуже об’ємний та багатогранний, але можливий, завдяки впровадженню визначених нами педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева Г. Ю. Педагогические условия развития творческого потенциала младшего школьника : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. пед. наук : 13.00.01. Ростов, 2001. 18 с.

2. Андреев В. И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости : монография. Казань: Центр инновационных технологий, 2015. 288 с.

3. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва : Просвещение, 1983. 224 с.

4. Артемов В. Ю., Серіков В. В. Артистичні вміння як компонент педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 51 (104). С. 410–418.

5. Баренбойм Л. А. Музыкальная педагогика и исполнительство : учебник. Москва : Музыка, 2005. 336 с.

6. Бібліотека української літератури : веб-сайт. URL: https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2752-rodinno-pobutovi-pisni (дата звернення 18. 11. 2020).

7. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания : монография. Волгоград : Волгоградское научное издательство, 2001. 214 с.

8. Букенов Н. М. Формирование артистических навыков пения у будущего педагога-вокалиста в процессе профессиональной подготовки : учеб. пособ. Алма-Ата : Вестник, 2019. 432 с.

9. Вербов О. М. Техника постановки голоса : учеб. пособ. Ленинград : Тритон, 1931. 17 с.

10. Ветлугина Н. А. О теории и практике художественного творчества детей : учеб. пособ. Москва : Мозаика, 2005. 18 с.

11. Виноградча Д. В., Лебедкіна І. Є., Нарожна Н. І. Деякі аспекти проведення занять хорового класу в контексті дисципліни «Методика викладання фаху». *Молодий вчений.* 2017. Вип. 11 (17). С. 5–11.

12. Вокальна імпровізація як засіб розвитку творчих здібностей студентів на заняттях з вокального класу : веб-сайт. URL: https://hugepdf.com/download/5ae326bdc99f0_pdf (дата звернення: 27. 11. 2020).

13. Гілфорд Дж. Креативність. *American Psychologist*. 1950. Вип. 15 (25). С. 14–16.

14. Гончарова О. В. Педагогические условия развития музыкально одарённых детей : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. пед. наук : 13.00.01. Волгоград, 2002. 24 с.

15. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология : учебник. Москва : Музыка, 1993. 425 с.

16. Градобоева Н. В. Информационные потребности специалистов в области музыкального искусства (Проблемы и методика изучения) : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. пед. наук : 05.25.03. Санкт-Петербург, 1996. 16 с.

17. Гумилёв Л. Н. Почему у нас мало по-настоящему образованных людей (очерки). Санкт-Петербург : Кристалл, 2001. 28 с.

18. Гуренко Е. Г. Проблемы художественной интерпретации : учеб. пособ. Новосибирск : Новый формат, 1982. 256 с.

19. Дворецкая А. В. О месте компьютерной обучающей программы в когнитивной образовательной технологии. *Педагогические технологии*. 2007. Вып. 2 (20). С. 10–13.

20. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.

21. Діяльність : веб-сайт. URL: https://gtmarket.ru/concepts/7082 (дата звернення 12. 01. 2021).

22. Діяльність людини та її основні види : веб-сайт. URL: https://foxford.ru/wiki/obschestvoznanie/deyatelnost-cheloveka-i-eyo-osnovnye-vidy (дата звернення 12. 01. 2021).

23. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики : науч. книга. Москва : Просвещение, 1968. 675 с.

24. Друскин Я. С. Очерки по истории русской музыки. Ленинград : Азбука, 1925. 30 с.

25. Зайкова М. С. Формирование сценического образа в вокально-творческом исполнительстве студентов вузов культуры и искусств : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08 / Москов. гос. ин-т. культ. Москва, 2016. 239 с.

26. Заседателев Ф. Ф. Научные основы постановки голоса : учеб. пособ. Москва : Планета музыки, 2016. 112 с.

27. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. Москва : Музыка, 1987. 37 с.

28. Зелёная А. В. Работа над художественным образом вокального произведения в классе сольного пеня : учеб. пособ. Новосибирск : СибАК, 2016. 129 с.

29. Імпровізація у музиці : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/ (дата звернення 12. 01. 2021).

30. Информационные технологии в образовании : веб-сайт. URL: http://physics.herzen.spb.ru/teaching/materials/gosexam/b25.htm (дата звернення 13. 01. 2021).

31. Кабалевский Д. Б. Прекрасное пробуждает доброе. Эстетическое воспитание : ст. докл. вист. Москва : Педагогика, 1973. 336 с.

32. Карнегі Д. Б. Як насолоджуватися своїм життям і отримувати задоволення від роботи : монографія / пер. з англ. І. Іванченко. Київ : Країна Мрій, 2012. 155 с.

33. Каюмова Е. А., Павлюкова О. Э., Царёв В. Н. Проблема создания художественного образа в музыкальной педагогике вокалиста. *Научно-педагогическое обозрение.* 2017. Вып. 3 (17). С. 6–10.

34. Київський вальс : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення 03. 02. 2021).

35. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя : навч. посіб. Київ : Либідь, 1990. 48 с.

36. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь. Москва : Академия, 2003. 176 с.

37. Кондратьева Н. В. Критерии, показатели и уровни развития творческих способностей школьников. *Современные наукоёмкие техгологии.* 2015. Вып. 12 (150). С. 99–102.

38. Костюков В. В. Методика формування педагогічно-артистичних умінь майбутніх учителів музики на заняттях з постановки голосу : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т. ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 268 с.

39. Косяк Л. І. Методичні аспекти формування навичок вокально-слухового самоконтролю в майбутніх учителів музичного мистецтва у класі постановки голосу : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2015. Вип. 45. С. 410–418.

40. Косяк Л.І. Питання формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокально-виконавської діяльності : *Наукові записки*. *Сер. Педагогічні науки* / Ред. кол. : В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. 2021. Вип. 197. С. 120–124.

41. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб.-метод. пособ. Москва : Музыка, 1975. 287 с.

42. Лапчинская И. В. Развитие художественно-творческих способностей студентов вуза в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. на соискание учёной степени : 13.00.08. Магнитогорск, 2005. 20 с.

43. Майборода Платон Іларіонович : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення: 04.01. 2021).

44. Мальцев С. М. О психологии музыкальной импровизации : учеб. пособ. Москва : Музыка, 1991. 88 с.

45. Масол Л. М. Художня культура України: курс лекцій для вчителів та студентів : навч. посіб. Київ : Країна мрій, 2001. 119 с.

46. Мелик-Пашаев А. А. Художественная одарённость детей, её выявление и развитие : метод. пособ. Дубна : Феникс, 2006. 42 с.

47. Мережко Ю. В. Стимулювання творчої самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокально-виконавської діяльності. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі* : матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. Київ : Либідь, 2016. С. 619–625.

48. Методичні поради з питань організації самостійної роботи студентів з сольного співу, вокальної майстерності та постановки голосу (на допомогу співакам-початківцям) : веб-сайт. URL: https://kmvd.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/15/2018/04/3.pdf (дата звернення: 11.02. 2021).

49. Методы проблемного обучения на уроке: что это такое, как создавать проблемные ситуации на уроке? Советы учителя : веб-сайт. URL: https://pedsovet.su/problemnoe_obuchenie/6365_medody_problemnogo_obucheni a (дата звернення: 11.02. 2021).

50. Мухров И. С. Условия формирования профессиональной компетентности молодых квалифицированых рабочих в системе начального профессионального образования. *Современные проблемы науки и образования.* 2012. Вып. 3 (21). С. 10–14.

51. Национальная философская энциклопедия / сост. Д. В. Жмуров. Новосибирск : Новосибирское книжное издательство, 2003. 650 с.

52. Нилов В. Н. Педагогические условия формирования и развития творческих способностей учащихся средствами хореографического искусства. *Вестник МГУКИ.* 2014. Вып. 1 (57). С. 28–34.

53. Общепедагогические приёмы и методы создания учителем благоприятной психологической среды на уроке, способствующей здоровьезбережению : веб-сайт. URL: http://gimnaziya-5.ucoz.ru/publ/obshhepedagogicheskie_priemy_i_metody_sozdanija_uchitelem_blagoprijatnnoj_psikhologicheskoj_sredy_na_uroke_sposobstvujushhej_zdorovesberezheniju/1-1-0-34 (дата звернення: 15. 02. 2021).

54. Овчаренко Н. А. Вокальний клас : робоча прогр. для студ. напряму підготовки 6.020204 Музичне мистецтво. Кривий Ріг, 2016. 26 с. URL: https://kdpu.edu.ua/metodyky-muzychnoho-vykhovannia-spivu-ta-khorovoho-dyryhuvannia/navchalno-metodychna-robota/navchalni-dystsypliny/bakalavr- (дата звернення 15.02.2021).

55. Основи педагогічної майстерності : веб-сайт. URL: http://mallipg.blogspot.com/p/2.html (дата звернення: 15. 02. 2021).

56. Особливості академічного вокалу та його відмінність від народного й естрадного співу : веб-сайт. URL: https://ocnt.com.ua/osoblyvosti-akademichnogo-vokalu-ta-jogo-vidminnist-vid-narodnogo-j-estradnogo-spivu (дата звернення: 15. 02. 2021).

57. Падалка Г. М. Музична педагогіка: курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін в системі педагогічної освіти. Харків : ХДПІ, 1995. 104 с.

58. Поняття про методи навчання та їх класифікація : веб-сайт. URL: https://lra.at.ua/publ/ponjattja_pro_metodi_navchannja_obrazotvorchogo_mistectva_ta_jikh_klasifikacija/1-1-0-6 (дата звернення: 08. 03. 2021).

59. Професійна освіта. Словник : веб-сайт. URL: https://professional_education.academic.ru/2687/%D0%A3%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%AF (дата звернення: 08. 03. 2021).

60. Професійні уміння : веб-сайт. URL: https://lawbooks.news/yuridicheskaya-psihologiya_883/professionalnyie-umeniya-25169.html (дата звернення: 08. 03. 2021).

61. Робота над художнім образом вокального твору у класі сольного співу : веб-сайт. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/rabota-nad-hudozhestvennym-obrazom-vokalnogo-proizvedeniya-v-klasse-solnogo-peniya/viewer (дата звернення: 08. 03. 2021).

62. Розвиток артистичних умінь у молодших школярів на заняттях естрадним вокалом : веб-сайт. URL: http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/9975/2/18Ginsburg.pdf (дата звернення: 08. 03. 2021).

63. Розвиток художньо-творчих здібностей у дітей старшого шкільного віку в інтегрованій діяльності : веб-сайт. URL: http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/7431/2/10Krayn.pdf (дата звернення: 08. 03. 2021).

64. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Київ : Освіта, 2005. 360 с.

65. Ружицький В. А. Сутність і види професійних умінь учителів образотворчого мистецтва. *Педагогічна наука.* 2017. Вип. 2 (41). С. 25–37.

66. Самсонова О. В. К вопросу о творческой деятельности будущего учителя музыки. *Психология и педаогика.* 2010. Вып. 5 (98). С. 55–62.

67. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.

68. Создание благоприятного соціально-психологического климата : веб-сайт. URL: http://5fan.ru/wievjob.php?id=64061 (дата звернення: 12. 03. 2021).

69. Стеценко Кирило Григорович : веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення: 12. 03. 2021).

70. Столярчук Л. І. Використання комп'ютерних технологій на уроках музичного мистецтва. *«Соціум. Наука. Культура»* : матеріали Міжнар. наук. конф. Луцьк : ЛПК, 2009. С. 28–35.

71. Струве Г. А. Эмоциональный мир музыки : учеб. пособ. Москва : Музыка, 1990. 80 с.

72. Сучасні проблеми науки та освіти : веб-сайт. URL: https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=11980 (дата звернення 26. 03. 2021).

73. Тарасова К. В. Онтогенез музыкальных способностей : учеб. пособ. Москва : Педагогика, 1988. 73 с.

74. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей : учеб. пособ. Изд. 2-е. Санкт-Петербург : Планета музыки, 2020. 488 с.

75. Томский И. А. Творческая интерпретация музыкальных произведений в вокальном исполнении. *Современные проблемы науки и образования.* 2014. Вып. 1 (20). С. 8–14.

76. Тринько О. І., Бокоч В. А. Педагогічна проблематика конструювання художнього образу в естрадному виконавстві. *Професійна освіта.* 2018. №4 (181). С. 65–67.

77. Трутнева Л. В. О проблеме самореализации учителя музыки в вокальной деятельности. *Педагогика и психология. Теория и методика обучения.* 2008. Вып. 15 (250). С. 68–75.

78. Ушинський К. Д. Теоретичні проблеми педагогіки : вибр. твори у 2 т. Київ : Радянська школа, 1949. Т. 1. 560 с.

79. Франкл В. Е. Людина у пошуках справжнього сенсу : навч. книга. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2020. 160 с.

80. Художньо-творчі уміння : веб-сайт. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення: 08. 04. 2021).

81. Шевченко А. С. Методичні особливості опанування імпровізації на уроках джазового вокалу. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання.* 2016. Вип. 1 (28). С. 11–23.

82. Шинтяпина И. В. Художественно-творческие умения как компонент развития творческих способностей в процессе вокальной подготовки в Вузе. *Наука. Искусство. Культура.* 2017. Вып. 3 (15). С. 157–162.

83. Шинтяпіна І. В. Формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музики у процесі диригентсько-хорової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 29 с.

84. Щолокова О. П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 14. Теорія і методика мистецької освіти* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : НПУ, 2007. С. 13–17.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вокальні вправи за М. Єгоричевою

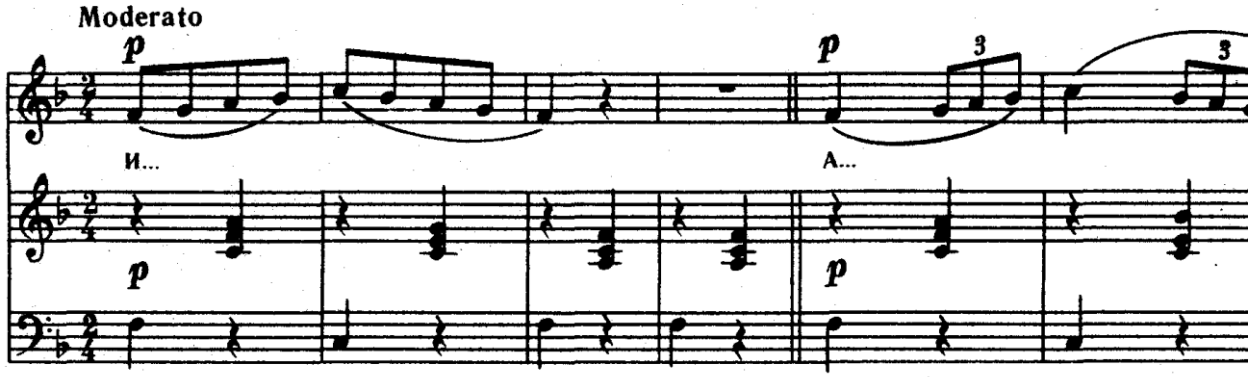

Рис. А.1. Вправа на розвиток кантиленного співу

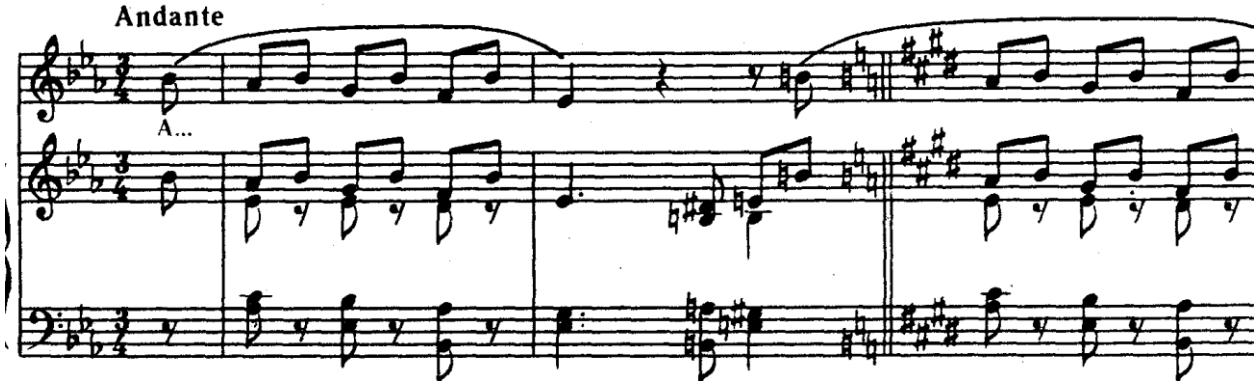

Рис. А.2. Вправа на досягнення чистоти інтонації у низхідному руху в межах квінти, на збереження головного резонування нижніх звуків

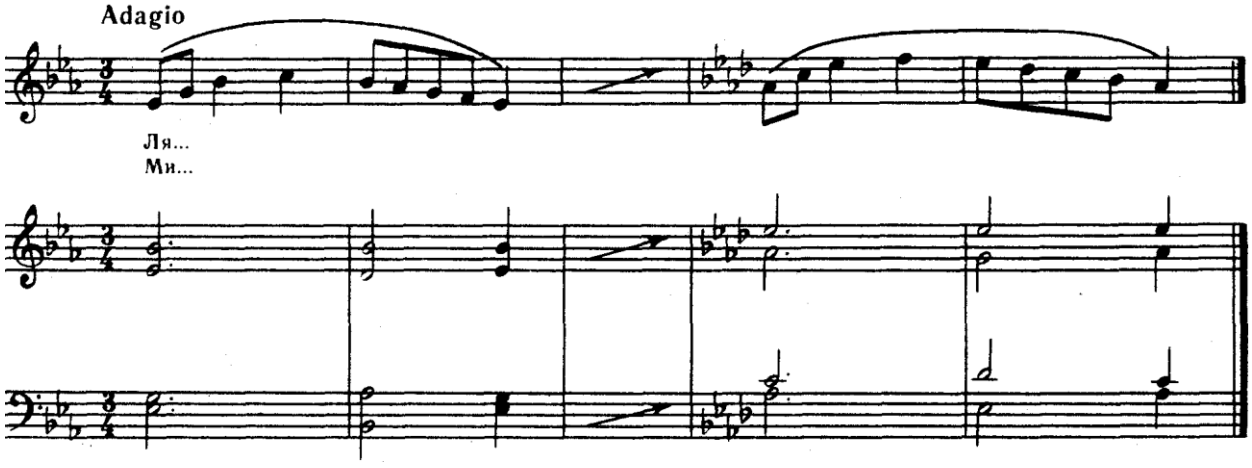

Рис. А.3. Вправа на розвиток кантиленного співу по тризвуку вгору і в поступовому низхідному руху вниз

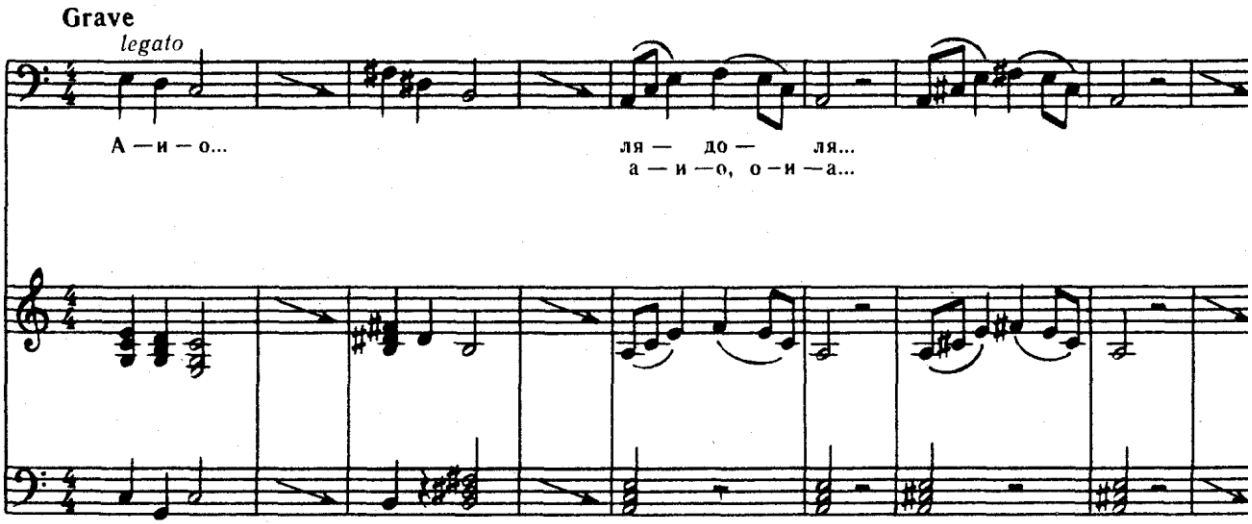

Рис. А.4. Вправа на досягнення чистоти інтонації у висхідному і в низхідному руху, на розвиток кантиленного співу

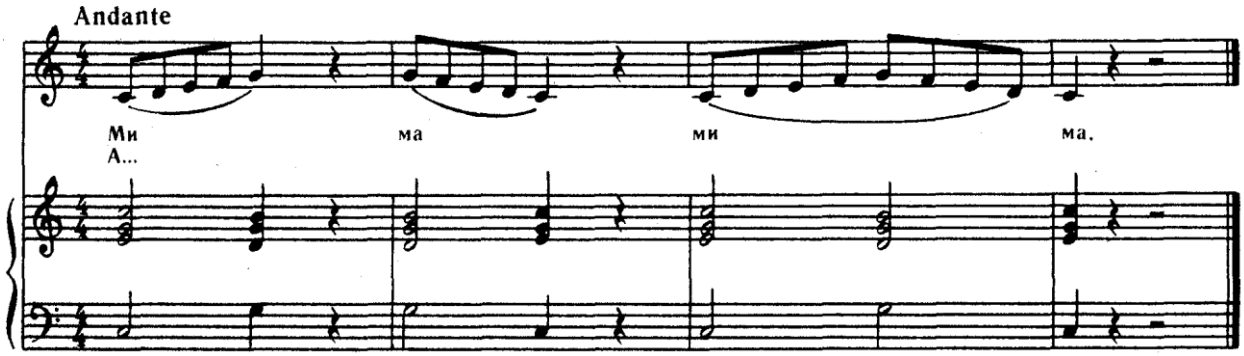

Рис. А.5. Вправа на досягнення однотембральності співу голосних, співу на опорі дихання, фіксації звуку у резонаторах

Додаток Б

Кирило Григорович Стеценко (1882 – 1922)

Рис. Б.1. Портрет композитора К. Стеценка

Додаток В

Муз. К. Стеценка, Сл. С. Черкасенка (ноти)

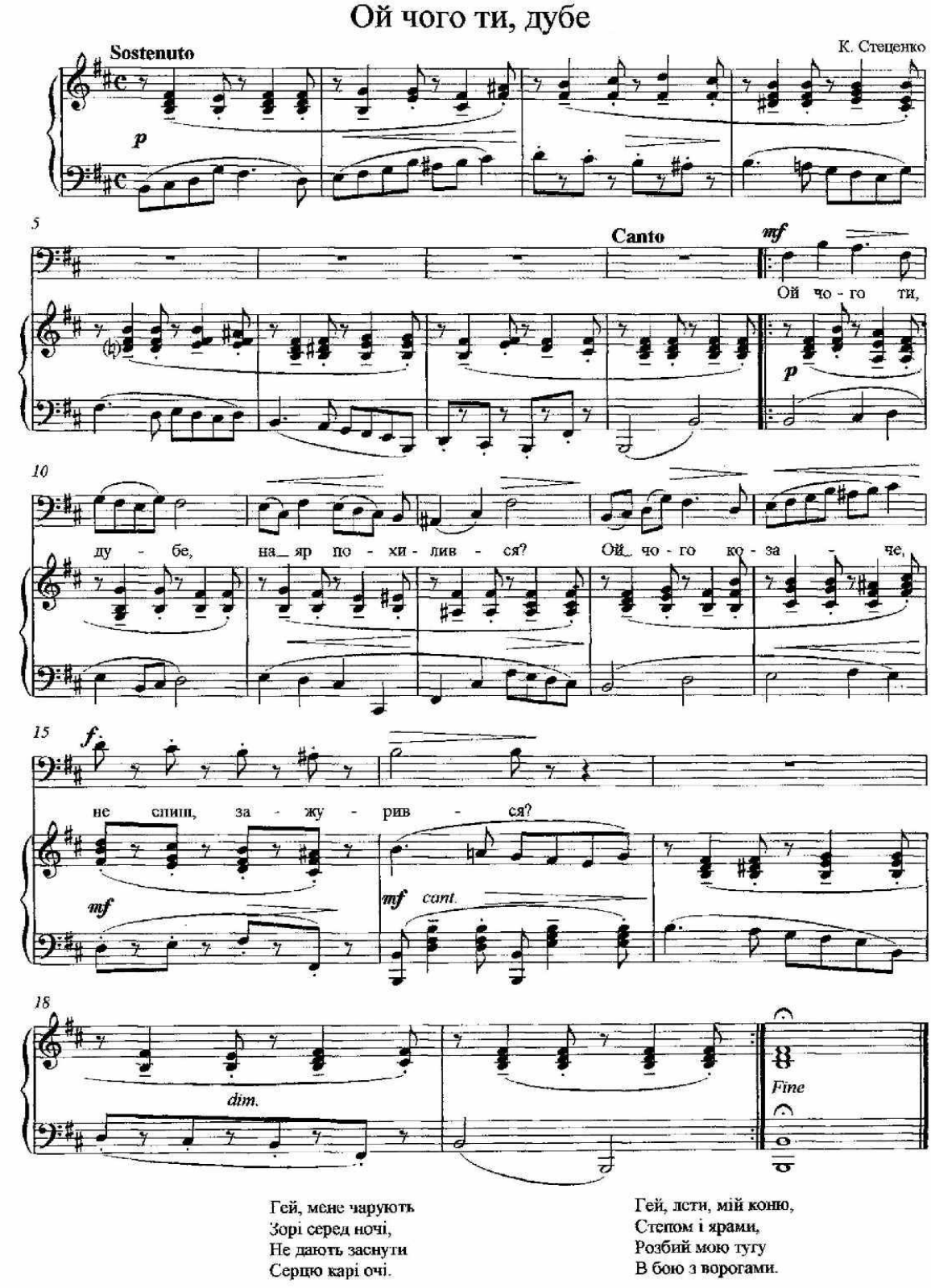

Додаток Г

Платон Іларіонович Майборода (1918 – 1989)

Рис. Г.1. Портрет композитора П. Майбороди

Додаток Д

Муз. П. Майбороди, сл. А. Малишка «Київський вальс» (ноти)

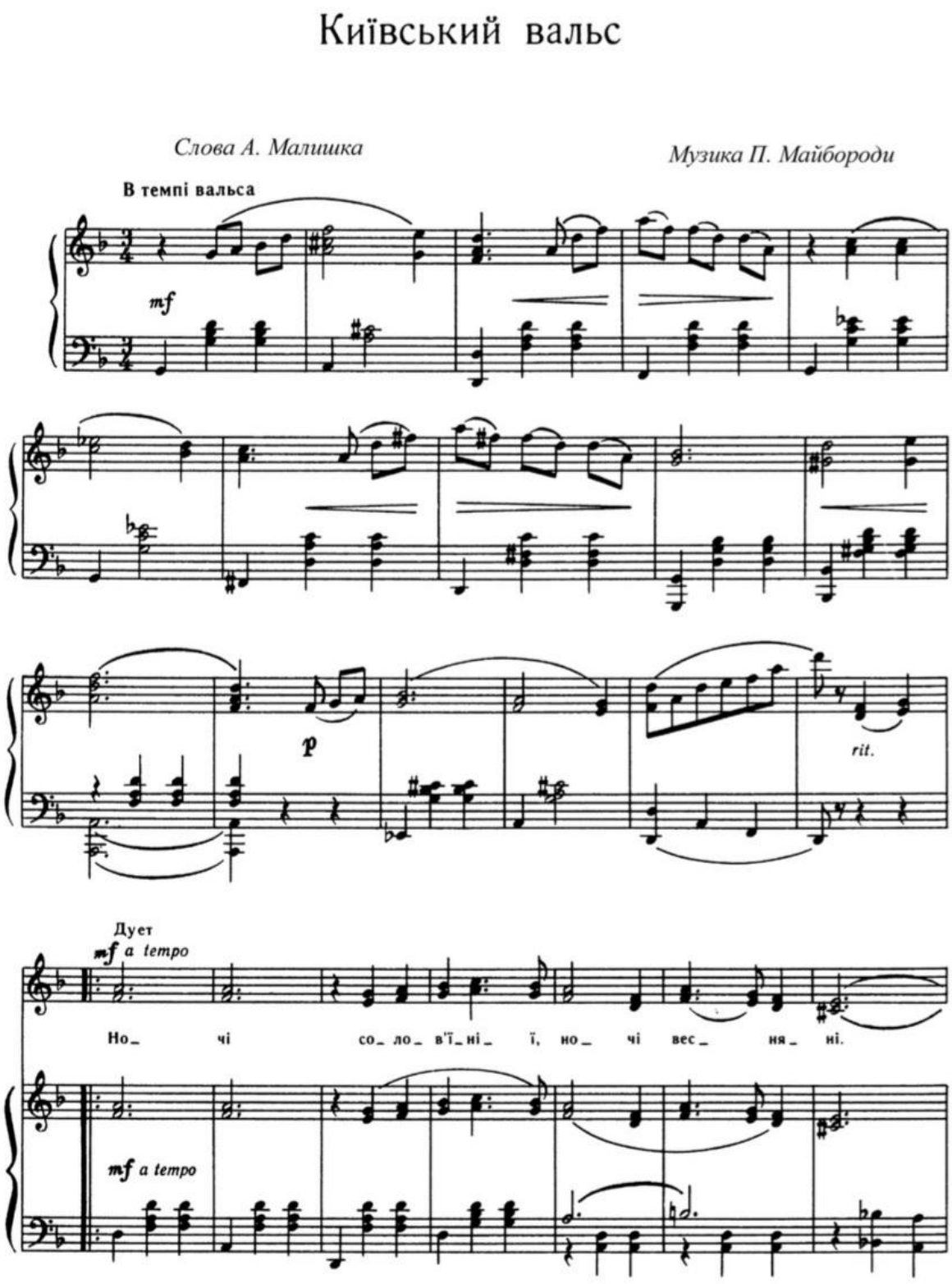

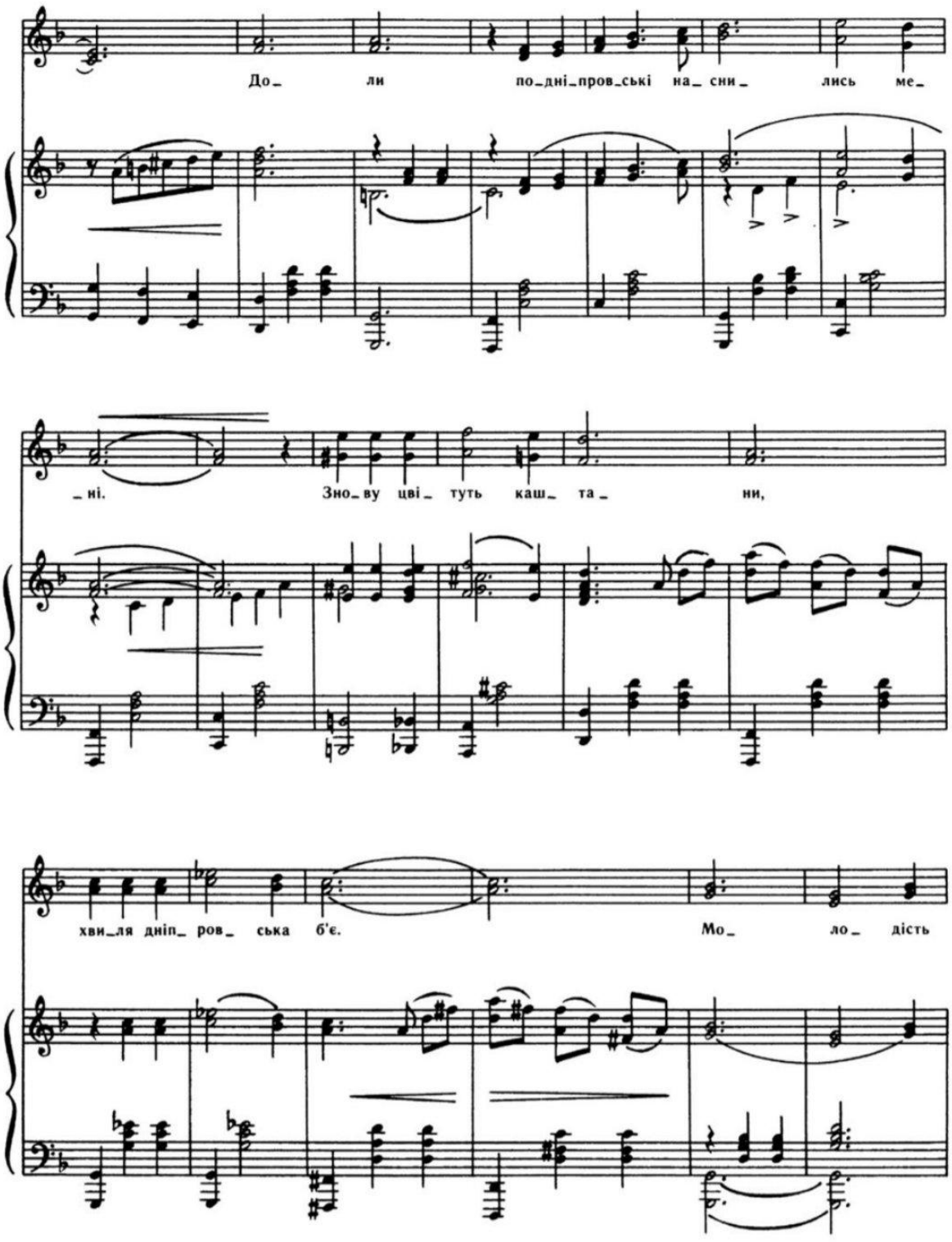
До_ ли по_дні_пров_ські на_ сни_ лись ме_
_ні. Зно_ву цві_ туть каш_ та_ ни,
хви_ля дніп_ ров_ ська б'є. Мо_ ло_ дість

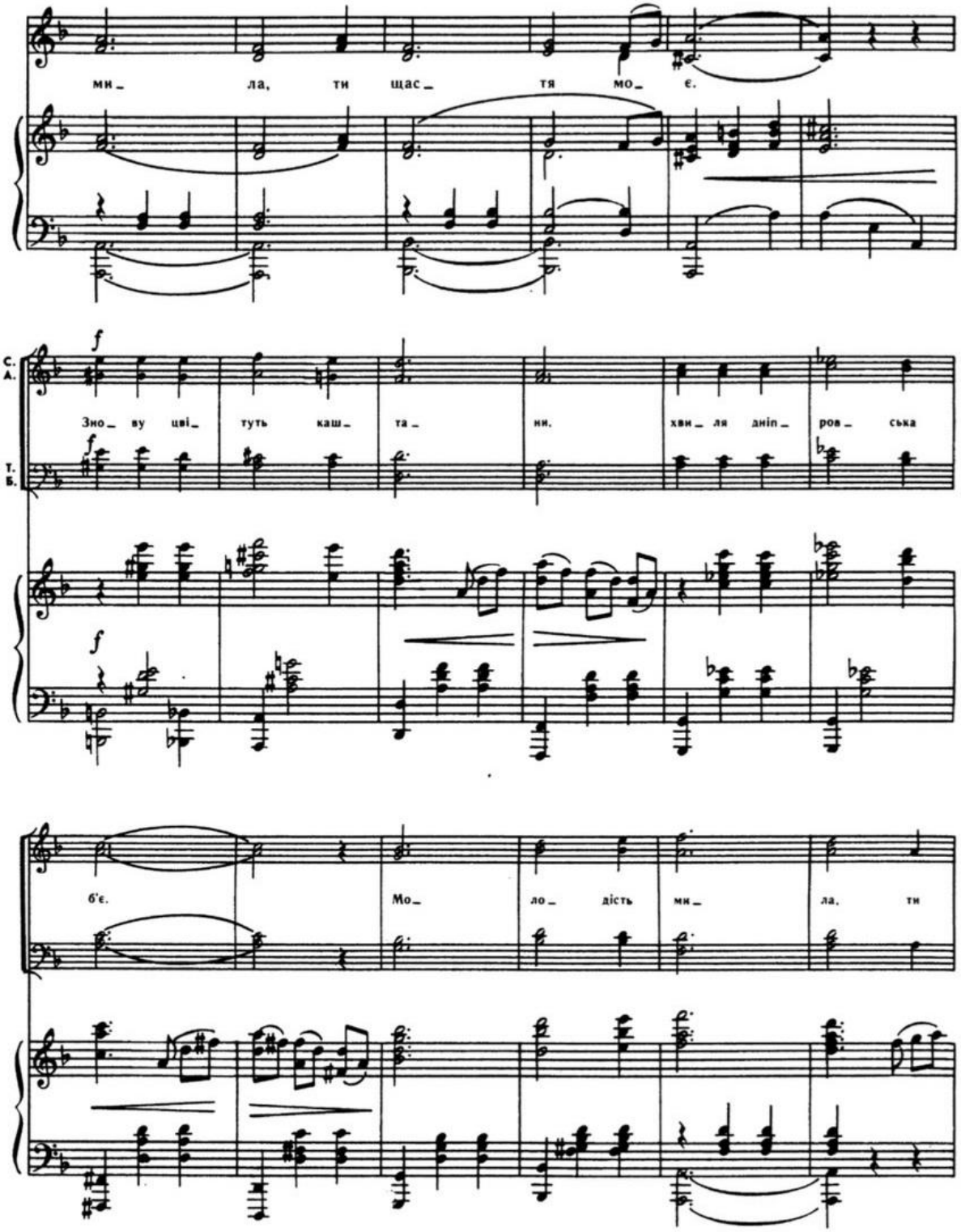
мн_ ла, ти щас_ тя мо_ є.
С.
А.
Зно_ ву цві_ туть каш_ та_ ни. хви_ ля дніп_ ров_ ська
Т.
Б.
б'є. Мо_ ло_ дість мн_ ла, ти

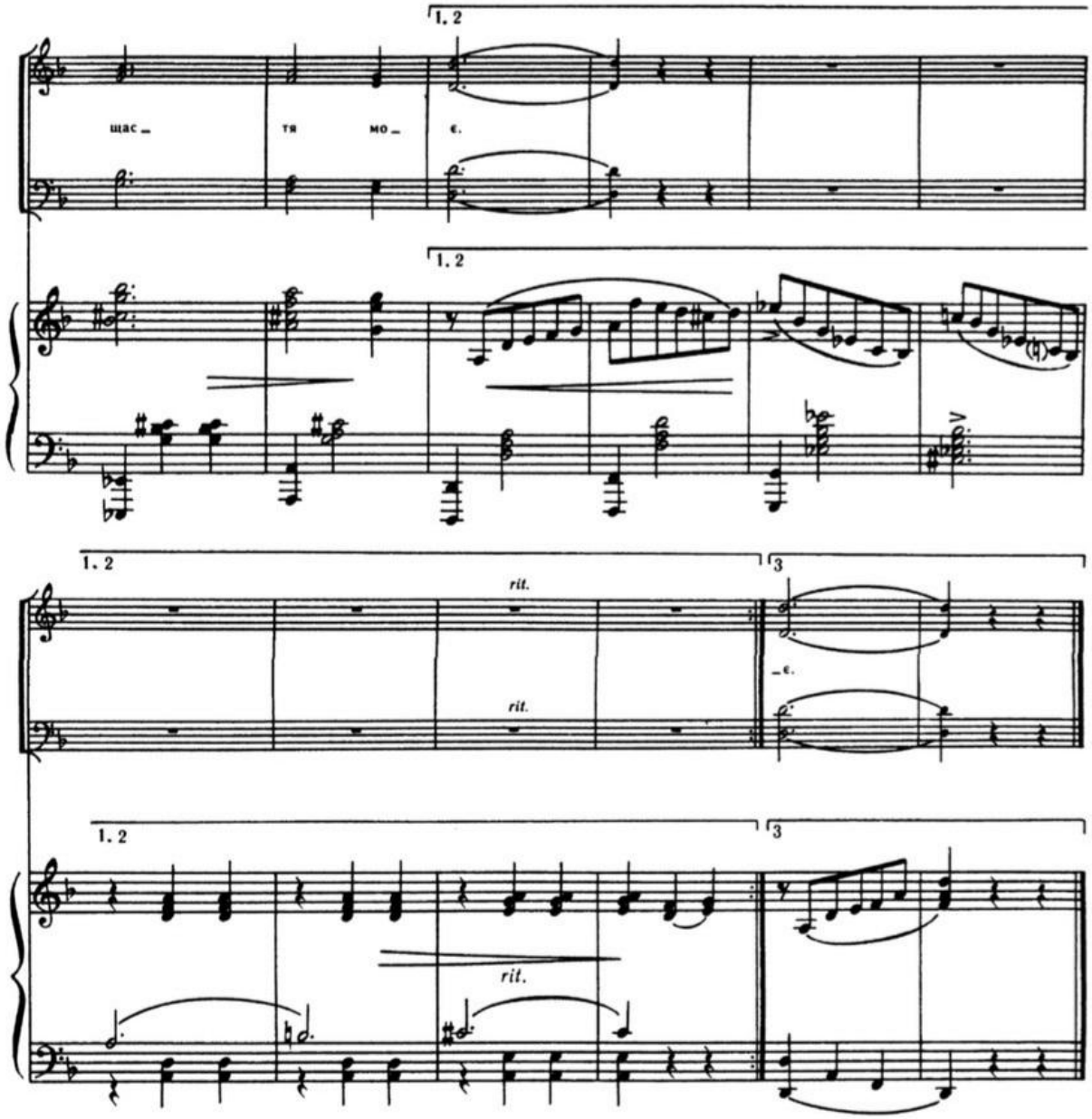

Ночі солов'їнії, ночі весняні,
Доли подніпровські наснились мені.
Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила, ти щастя моє.
Двічі

Далі неозорії, київські сади,—
Друже незабутній, ти прийдеш сюди.
Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила, ти щастя моє.
Двічі

Стежки і доріженьки ген лягли у даль.
В парі ми любилися, серденьку жаль.
Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила, ти щастя моє.
Двічі

Нам би ще зустрітися в солов'їну ніч.
Теплі зорі київські сяли б довіч.
Знову цвітуть каштани,
Хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила, ти щастя моє.
Двічі

Додаток Е

Виконавці пісні П. Майбороди, А. Малишка «Київський вальс»

Рис. Е.1. Портрет М. Фокіна

Рис. Е.2. Портрет М. Шевченка

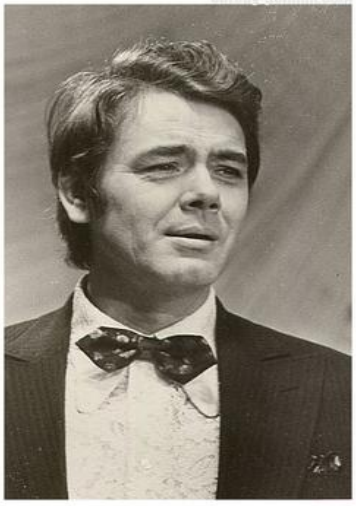

Рис. Е.3. Портрет Ю. Гуляєва

Рис. Е.4. Портрет Д. Гнатюка

Рис. Е.5. Портрет А. Мокренка

Рис. Е.6. Портрет С. Клочкової-Коваленко

Рис. Е.7. Портрет Н. Шелепницької

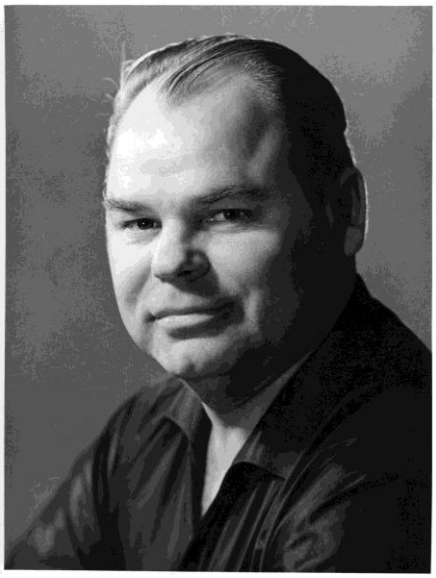

Рис. Е.8. Портрет С. Козака

Додаток Ж

Ілюстрації до пісні П. Майбороди, А. Малишка «Київський вальс»

Рис. Ж.1. Міст Патона, м. Київ

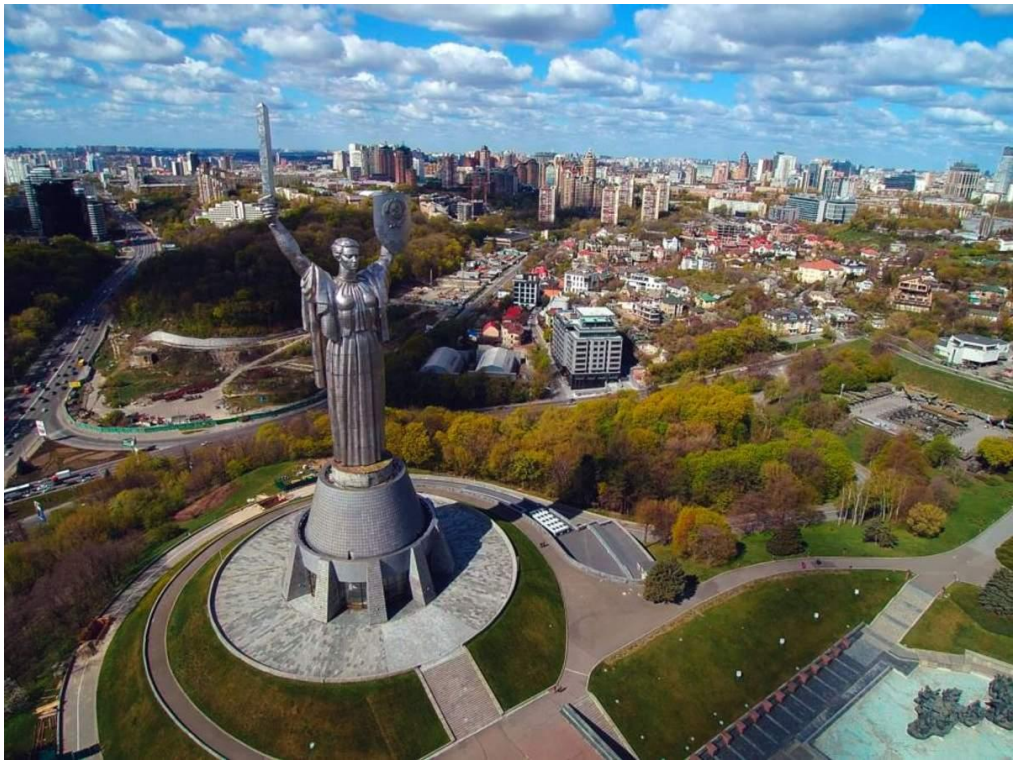

Рис. Ж.2. Монументальна скульптура «Батьківщина-Мати», м. Київ

Кушнір Анна Олександрівна
керівник: канд. пед. наук, доцент Косяк Людмила Іванівна

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

Магістерське дослідження присвячено проблемі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності. З’ясовано, що означена проблема є актуальною та недостатньо вивченою в теорії та практиці музично-педагогічної освіти.

У роботі висвітлено базові поняття дослідження; виокремлено принципи формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі вокальної діяльності; визначено компоненти, критерії та показники рівнів сформованості цього феномену.

Теоретично обґрунтовано та практичним шляхом перевірено ефективність таких педагогічних умов як: засвоєння змісту художньо-творчих умінь із застосуванням інформаційно-комп’ютерних технологій та методів навчання; створення проблемно-пошукових ситуацій у процесі формування художньо-творчих умінь майбутніх учителів музичного мистецтва на заняттях з вокального класу; забезпечення емоційно-творчого психологічного клімату на заняттях з вокального класу.

Ключові слова: формування; уміння; діяльність; компоненти; критерії; показники; принципи; умови; методи.

Ключові словосполучення: вокальна діяльність; художньо-творчі вміння; структура художньо-творчих умінь; показники рівнів сформованості художньо-творчих умінь; майбутні вчителі музичного мистецтва; методи навчання; педагогічні умови.